

**KOZMA JUDIT:
HÁTRÁNYOS
HELYZETŰ
TELEPÜLÉSEK,
CSALÁDOK,
GYEREKEK ÉS
ISKOLÁK MISKOLC
KÖRNYÉKÉN**

Bevezetés

Tanulmányommal a „Digitális úton, útfélen” című fejlesztési projekt eredményeihez szeretnék hozzájárulni. A projekt célja a hátrányos helyzetű gyermekeket tanító iskolák módszertani repertoárjának javítása. E tanulmány alapjául az a kutatás szolgált, melyet 2015 nyári hónapjaiban végeztem, és melynek során vizsgáltam a fejlesztésbe bevont iskolákba járó hátrányos helyzetű, túlnyomórészt cigány gyermekek és családjaik pszichoszociális helyzetét, nevelési/nevelődési sajátosságait, az iskolához fűződő viszonyát. Tanulmányom célja annak bemutatása, hogy milyen társadalmi hatások jelennek meg a fejlesztésbe bevont iskolák mindennapi életében.

A településeket – a két miskolci településrésszel együtt összesen nyolcat – az iskolák listájából választottam, a következő szempontok alapján: legyen közöttük nagyváros (Miskolc: számozott utcák, Lyukóvölgy), kisváros (Sajóbábony, Alsózsolca), község (Megyaszó, Böcs), nagyközség (Taktaharkány), kisközség (Bükkaranyos).

A kutatás keretét alkotó fejlesztési projekt célcsoportját a hátrányos helyzetű iskolák és tanulók alkotják, a kutatás során azonban végül a települések cigánytelepeit jártam végig, és elsősorban cigány családokat kérdeztem. Ennek az a magyarázata, hogy bár én egyszerűen csak hátrányos helyzetű családokkal szerettem volna interjúkat készíteni, ehhez kértem segítséget a gyermekjóléti szolgálatok szociális munkásaitól, ők a cigánytelepekre és elsősorban cigánycsaládokhoz vittek. Én pedig végül nem tiltakoztam, elfogadtam a hátrányos helyzet általuk kínált meghatározását, ami nyilvánvalóan megfelelt az iskolák definíciójának is. Ezt magyarázza, hogy a Miskolc környéki hátrányos helyzetű iskolákban rendszerint magas a cigány tanulók aránya, sőt nagy részüket „cigány iskolának” tekinti a közvélekedés. Tapasztalataim szerint a helyi társadalmak problémái is nagymértékben összefüggenek a település cigánylakosságának arányával, mivel a cigányságot egyértelműen a rendszerváltás vesztesei közé sorolhatjuk.¹ A vizsgált települések egy része előregedő, csak a cigány családokban születnek gyermekek, így az iskolába is ők kerülnek be. Azonban a kevésbé hátrányos helyzetű települések iskolái is szegregálódnak, mert a szabad iskolaválasztás lehetősége miatt a jobb módúak, a közeli nagyvárosban dolgozók elviszik a gyerekeiket a falusi iskolákból, főleg, ha ott növekszik a cigánytanulók aránya. Ez okozza a spontán szegregációt, aminek veszélye időnként magával hozza az akaratlagos szegregációval, amikor az iskolaigazgatók – a spontán szegregációtól való félelmükben – a legválogatosabb módszerekkel igyekeznek szétválasztani a szegény és jobb módú családokból jött gyerekeket.² Másrészt köztudott, hogy az iskolák esélykiegyenlítő szerepe is a cigánygyermekek szempontjából a legjelentősebb. Így végül nem törekedtem arra, hogy a kérdezettek közé egyként kerüljenek be cigány és nem cigány hátrányos helyzetű családok. Tehát megállapításaim elsősorban a Miskolc környéki iskolák cigány tanulóira és családjaikra vonatkoznak, nem a hátrányos helyzetűekre általában.³

A terepmunkát 2015 nyarán végeztem, harminchét interjút készítettem (településenként négyet-ötöt). A települések gyermekjóléti szolgálatának szociális munkásaival beszéltem először, őket kértem meg,

¹ Messing – Molnár (2008), VII. fejezet A rendszerváltás vesztesei.

http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_nemzetisegek/romak/a_magyarorszag_i_cigany_sag_tort_enete/pages/006_szocializmus_kora_II.htm

² Lásd: Matkovich (2012)

³ Amúgy is nehéz lett volna előírászerű mintavételt alkalmazni, azaz megtalálni az összes hátrányos helyzetű gyereket vagy családot, megállapítani, hogy hány százalékuk cigány, majd véletlen mintavétel alapján ugyanannyi cigány és nem cigány tanulót vagy családot bevonni a kutatásba.

hogy segítsenek elérni azokat a családokat, amelyekkel érdemes beszélnem, és adjanak információt a helyi közösség és a helyi iskolák sajátosságairól. A szociális munkások nagyon sokat tudnak a helyi társadalomról és a hátrányos helyzetű családokról. Ezeknek a családoknak a nagy hányada a klientúrájukba tartozik, messze nem csak azok a családok, amelyekben a gyermekek veszélyeztetetteknek minősülnek például az iskolába járás elmulasztása miatt, hanem azok is, amelyek olyan preventív szolgáltatásokat vesznek igénybe, mint az adományosztás, nyári étkeztetés, gyerektábor, felzárkóztató foglalkozás, ösztöndíj. A szociális munkások együttműködnek az iskolákkal is, lehetséges klienseiket is gyakran az iskolák közvetítik, és az iskolai problémák – a gyermekek nem megfelelőnek tekintett viselkedése, a felszerelés hiányossága, a magántanulóvá minősítés – is általában náluk csapódnak le. A szociális munkások részt vesznek a különböző szociális projektek szervezésében is, mint amilyen az utóbbi időkben a ProLecső Program és a komplex telep-program.

Az iskolákat magukat nem vizsgáltam, csak azt, hogy mit látnak belőlük azok a családok, amelyeknek a gyermekei oda járnak. Az iskolák belső viszonyait a projekt kutatócsoportjának más tagjai vizsgálták.

A gyermekjóléti szociális munkásokkal készített interjúk témakörei a következők voltak:

- A helyi közösség jellemzői: a település, lakosságszám, vállalkozások, munkalehetőségek, hátrányos helyzetűek, gyerekes családok, munkanélküliség, megélhetés, foglalkoztatási kísérletek, stb.
- A gyermekjóléti szolgálat klientúrája: a családok jellemzői (családnagyság, hátrányos helyzet, veszélyeztetettség, stb.)
- A gyermekjóléti szolgálat szolgáltatásai, kapcsolatai a társintézményekkel, részvétele fejlesztési programokban
- Az iskolák helyzete, gyermeklétszám, összetétel, kapcsolat a szülőkkel, társintézményekkel, változások, tanítási módszerek.

A gyermekjóléti szolgálatok munkatársainak elbeszélését kiegészítettem, pontosítottam dokumentumok segítségével. Igénybe vettem beszámolókat, újságcikkeket, internetes forrásokat.

A családok helyzetét a következő mutatókkal vizsgáltam:

- Hátrányos helyzet: tőkének léte vagy hiánya⁴:
 - anyagi tőke (jövedelmi-vagyoni helyzet): lakáshelyzet, környezet, a lakás felszereltsége, jövedelem
 - kulturális tőke: kultúra közvetítő tárgyak jelenléte a közvetlen környezetben, a szülők iskolai végzettsége, a szülők által átadott készségek, a szülők nevelési prioritásai⁵

⁴ Boudieu tőkefogalma alapján dolgoztam ki ezeket a mutatókat. Lásd: Bourdieu (1997, 156-177)

⁵ Kertesi Gábor és Kézdi Gábor (2012) a következőket állították a gyerekek iskolai teljesítményének meghatározóiról: „Minden egyéb tényező változatlansága esetén, gyengébb iskolai teljesítményt nyújtanak azok a gyerekek, (i) akiknek az átlagnál rosszabb az egészségi állapota, (ii) akik otthoni-családi környezetükön belül kevésbé férnek hozzá a készségeik fejlődéséhez fontos erőforrásokhoz és tevékenységekhez, illetve (iii) akik az iskolai pályafutásuk során nem jutnak hozzá a minőségi oktatási szolgáltatásokhoz és motiváló iskolai környezethez. Az egészség, a készségek fejlődését előmozdító otthoni nevelési környezet és a jó iskola a sikeres iskolai teljesítmény zálogai. Minél tartósabbak e tekintetben a deficitiek, várhatóan annál gyengébbek az iskolai teljesítmények.” (20.o.) – Ezt is figyelembe vettem a családok, ill. gyermekek helyzetének vizsgálatában.

- társadalmi tőke⁶: a családok és gyermekek rendelkezésére álló kapcsolati háló az anyagi javakat helyettesítő szolgáltatásokat kínál (szívességi hálózatok), kultúra közvetítő, támogatást, valamint mintákat nyújthat a családok és gyermekek számára, ami megalapozza aspirációikat és sikerüket az iskolában és a munkaerőpiacon.⁷ Ugyanakkor ide tartozik a közösségi szolgáltatások (például a gyermekjóléti, orvosi és védőnői szolgálat, szociális iroda) használatának képessége is.
- A gyermekek:
 - egészségi állapota
 - iskolai előmenetele
 - szabadidő eltöltése
 - a jövőről szóló elképzelései.
- A családok és az iskola kapcsolata:
 - osztályfőnök, szülői értekezlet,
 - szülőtársak,
 - segítségkérés, segítségek
 - iskolai programok
 - tanítással kapcsolatos tapasztalatok

E tanulmány első fejezetében áttekintem a helyi közösségek sajátosságait. A második rész a hátrányos helyzetű tanulók családi helyzetéről szól. A harmadik rész az iskoláknak a helyi közösség hátrányos helyzetű családjaiban kialakult képét ismerteti.

I. A helyi közösségek

A települések helyzete. A hét vizsgált település között sok hasonlóság és sok különbség van. A kisebb települések mind Miskolc agglomerációjába tartoznak. Egy részük, mint Bükkaranyos, Sajóbáony vagy Alsózsolca részben Miskolc elővárosának, alvófalujának tekinthető. Böcs kivételével valamennyi település szerepel a hátrányos helyzetű települések listáján, Megyaszó és Taktaharkány a leghátrányosabb helyzetű települések közé tartozik.⁸ E két utóbbi település hanyatlik, népessége elöregszik, csak a cigánycsaládokban születnek gyermekek. A leépülő települések belső viszonyai is konfliktusosak, megszorodtak a devianciák. A megyaszó szociális munkás a következőket mondta erről: *„Egyre kevesebb a gyerek. Korábban az óvodában két kiscsoport volt évente, most már csak egy van. A fiatalok elköltöznek, ha tudnak. Van, aki külföldre megy, vagy Pestre. Amíg nincs család, addig ingáznak, azután elköltöznek. Azok is, akik a környező településekre ingáznak. A szülők is biztatják a*

⁶ Bourdieu (1997, 65 és kk.) a következőket írja erről: „A társadalmi tőke azon aktuális és potenciális erőforrások összessége, amelyek a kölcsönös ismeretségek vagy elismerés többé-kevésbé intézményesült viszonyai tartós hálózatának birtoklásához kapcsolódnak, vagy másként kifejezve, olyan erőforrásokról van szó, amelyek az egy csoporthoz való tartozáson alapulnak. Az egyes csoporttagok által birtokolt tőke összessége valamennyiük számára biztosítékul szolgál, és a szó legtagabb értelmében véve – hitelképességet kölcsönöz nekik. A társadalmi kapcsolatok a gyakorlatban csak olyan anyagi és/vagy szimbolikus csereviszonyok alapján létezhetnek, amelyek fenntartásához hozzájárulnak... Ennek megfelelően az egyén által birtokolt társadalmi tőke nagysága egyrészt azon kapcsolatok hálójának kiterjedésétől függ, amelyeket ténylegesen mozgósítani tud, másrészt azon (gazdasági, kulturális vagy szimbolikus) tőke nagyságától, amelyet azok birtokolnak, akikkel kapcsolatban áll.”

⁷ Hiányuk akadályozza az iskolai sikernek. Lásd: Messing – Molnár (2008) 87 és kk. o.

⁸ 105/2015.(IV.23.) Korm. rendelet a kedvezményezett települések besorolásáról és a besorolás feltételrendszeréről <http://hirlevel.egov.hu/2015/04/26/a-kormany-1052015-iv-23-korm-rendelete-a-kedvezmenyezett-telepulesek-besorolasarol-es-a-besorolas-feltetelrendszererol/> (2015.08.12.)

gyerekeket, hogy menjenek el innen. Sok a konfliktus a településen: a cigánycsaládok összevesznek a gyerekek vitáján; sok a lopás, verekedés. Kábítószer is előfordul, más településekről hozzák be, főleg fűvet, de találtak már kukában injekciós tűt is. Korábban hígítottak is a gyerekek, került kórházba is gyerek emiatt. Olyanok jöttek vissza kábítószerrel áruházi, akik már elköltöztek innen, autóval jöttek, amikor az ellátások kifizetése volt.” A leépülő települések zártak, nem jellemző a ki- és bevándorlás. Taktaharkányban – bár a közlekedés jó, a település Miskolc és Szerencs között fekszik félúton és Tokaj is mindössze 15 kilométerre van, vasúton is könnyen megközelíthető – a munkanélküliek mégsem utaznak a munka után, mert a közlekedés drága, nem éri meg a minimálbérért vállalni a mindennapi utazást. A szegény cigány családokban 6-8 gyermek van, a családi ellátásokból és a közmunkából élnek. A taktaharkányi szociális munkás szerint a szegény cigány családok „olyan mély nyomorban élnek, hogy minden gyermeket ki lehetne emelni a családból, de az nem lenne igazságos. Most hat gyerek került ki egy családból gyermekbántalmazás, elhanyagolás, rongálás miatt. December óta voltak a gyerekek védelemben. A szülők részegen baltával verték szét a telefonfülkét a kifizetések idején. Ballagás volt, azt ünnepelték. Van drog is, a gyerekek az óvodában azt játszották, hogy felszívják az injekciós tűbe a drogot.”

A kontinuum másik végén látjuk Böcsöt, amelynek jó – bár az utóbbi időben némiképp romló – anyagi helyzete a Borsodi Sörgyár iparüzési adójának köszönhető. A sörgyáron kívül a település legnagyobb foglalkoztatója a Haladás MGTSZ, mindkettő bőven alkalmaz idegymunkásokat is. A böcsi polgármester aktívan igyekszik javítani a község gazdasági helyzetét, földeket vásárolt, melyen szociális szövetkezet keretében zöldséget termelnek közmunkások bevonásával. A megtermelt zöldséggel ellátja a helyi intézmények konyháit, a kertészetben termelt virágokkal a települést szépítik, a palántákat a lakosság vásárolja meg. Mivel a közmunkások bére nem az önkormányzatot terheli, a vállalkozás nyilvánvalóan rentábilis, bevételt hoz a település számára. Most tervezik gyógynövénykertészet létrehozását, melyben a munkanélküli (cigány) asszonyokból képzett szakmunkásokat fognak alkalmazni. Bár a település nem számít hátrányos helyzetűnek (a munkaképes lakosság 10-15%-a munkanélküli), ami hátrányt jelent a pályázatok esetében, az önkormányzat igyekszik minden lehetséges fejlesztési forrást feltérképezni és kiaknázni. Szociális szövetkezetet például azért hoztak létre, hogy indulni tudjanak munkahely fenntartó és munkahely teremtmő pályázaton.⁹

A fejlesztési lehetőségeket, pályázatokat a vizsgált települések általában igyekeznek kihasználni, erről a következő bekezdésben lesz szó.

Foglalkoztatás. Szintén Böcs kivételével a munkanélküliség mindegyik vizsgált településen jóval magasabb az országos átlagnál. Még abban az esetben is, ha van *helyi nagy foglalkoztató*, mint Bükkaranyoson a Gyula-tanya, melynek szürkemarha és lótenyésztése van, vagy a szőlőfeldolgozó, vagy az alsózsolcai ipari park tíz közepes méretű vállalkozása, ezek gyakran nem elsősorban a helyieket foglalkoztatják. Sokan járnak át szomszédos településre vagy Miskolcra, Szerencsre dolgozni. A mezőgazdasági és élelmiszeripari vállalkozások (például Böcsön a Borsodi Sörgyár és a Haladás MGTSZ; Megyasón a MAG Kft, mely a régi termelőség szövetkezet privatizációja révén jött létre) foglalkoztatnak idegymunkásokat, napszámosokat is, ami jövedelem kiegészítési lehetőséget nyújt a segélyekből élő családoknak.

⁹ Lásd: Böcs Községi Önkormányzat Képviselő Testületi ülésének jegyzőkönyve 2013. 09. 12. http://www.bocskozseg.hu/downloads/jegyzokonyvek/jegyzokonyv_2013._09.12._nyilt.jegyzokonyvek68.pdf (2015.08.14.)

A különböző fejlesztési törekvések jó része is a munkanélküliség és a szegénység csökkentését célozza. Ilyen például a *Prolecsó program*, melyről a következőket írja a bükkaranyosi önkormányzat honlapja: „A ProLecsó egy fenntartható mezőgazdasági, foglalkoztatási és környezetvédelmi program, mely a hátrányos helyzetű térségekben, együttműködve a helyi önkormányzatokkal fenntartható kistelepülési, vegyszermentes gazdálkodást oktat és terjeszt el, segítve ezzel a családok plusz bevételeihez jutását. Az ingyenes képzésen részt vevő jelentkezők az Önkormányzat által biztosított területen és eszközökkel alapvető bio élelmiszereket állíthatnak elő családjuk részére vagy értékesítésre.”¹⁰ A bükkaranyosi tapasztalat példázza a foglalkoztatási programokkal kapcsolatos ellentmondásos helyzeteket. A helyi szociális munkás beszámolójából idézünk: „Az első évben még sokan jelentkeztek, majd csökkent a létszám, pedig az ellátás mellett napi négy órát dolgozhatnak”¹¹. Többféle kifogással élnek: nem tudják ellátni a gyereket, betegeket, nem bírják a munkát a napon. Az igazság az, hogy rossz egészségi állapotban vannak. Az idősebb munkavállalói korosztály tagjai pedig félnek, hogy elveszítik az ellátást, ha részt vesznek a programban.” A beszámoló szerint ugyanezt tapasztalták a fejlesztési program tervezői a rehabilitációs járadékosoknak szervezett bedolgozói munkával is. A meghívottak nem mertek munkát vállalni, mert féltek, hogy elveszítik az ellátást. Az ellentmondásos tapasztalatok ellenére igyekeznek a hátrányos helyzetű települések kihasználni a lehetőségeket, Megyaszó például 4 órás foglalkoztatási program indítását tervezi rehabilitációs járadékosok számára.

Utolsónak hagytam a *közmunkát*, mintegy csattanóul, mivel ennek igen nagy szerepe van jelenleg a szegény családok megélhetésében. Az általam meglátogatott településeken ottlétemkor szinte minden munkanélküli dolgozott közmunkásként. A közmunka a szegény sokgyermekes családok háztartásfőinek lehetővé teszi a családi adókedvezmény igénybe vételét, így havonta 75000.- Ft lehet a bérük. A közmunka – bár a jótévkliens viszonyt alakítja ki a munkavállalók és munkaadók között, és a munkajogi védelem hiányában kiszolgáltatottságot eredményez – igen népszerű a szegény családok körében. Ennek oka egyrészt, hogy nagyon hasonlít a számukra jól ismert napszámos viszonyra¹², másrészt – mivel helyben van – nem kerül olyan sokba, mint a távolabbi munkavállalás, aminek igen nagy az ára (utazási költség és utazási idő, megfelelő ruházat, étkezés, stb.).

Közösségi kezdeményezések. A *komplex telepprogrammal* két helyen találkoztam, a miskolci Lyukóvölgyben és Alsózsoltán. Az alsózsoltai programról a következő híradás jelent meg az Észak-Magyarország című napilapban:

2014. március 6. Észak-Magyarország

¹⁰ <http://bukkaranyos.hu/iden-is-elindult-a-pro-lecsó-program/> (2015.06.15.)

¹¹ 2013. január 1-jétől a rehabilitációs pénzbeli ellátás folyósítását **csak akkor kell szüneteltetni**, ha az ellátott keresőtevékenységet végez vagy közfoglalkoztatásban vesz részt és a **munkaszerződés szerinti heti munkaideje a 20 órát meghaladja**, vagy keresőképtelen (2011. évi CXCI. törvény 7. § (4) bek.) Ebből következően csak munkaidőkorlát van, keresetkorlát nincs.

¹² Lásd: Kozma, Czibere, Csoba 2004: 34-70.o.

150 millióból fejlesztik az alsózsolcai Tanyát

ALSÓZSOLCA. Közel 150 millió forintot nyert az uniótól Alsózsolca, hogy beindítsa a komplex telep-programot. A projekt két évig tart és a város Tanyának nevezett szegregátumát érinti majd. A pályázat csak korlátozott módon nyújt lehetőséget infrastrukturális fejlesztésekre, sokkal inkább a szegregátumban élőket segíti munkával, szolgáltatásokkal, képzésekkel, oktatással. Persze – csakúgy, mint Miskolcon – egy épületfelújítást tartalmaz a program, hiszen a területen egy közösségi házat alakítanak ki.

Deák Máté, a projekt szakmai vezetője lapunknak elmondta, a programba száz embert válogatnak be, legfőbb cél, hogy ezek az emberek elvégezzék a nyolc általánost. „Amennyiben már rendelkeznek ezzel, akkor szakmai képzést kapnak – tette hozzá. Ilyen lehet például kisépkezelő, festő, kőműves, térkőkészítő. A célcsoport tagjai egyéni fejlesztési terv alapján tanulnak majd és fejlődésüket nyomon követik – fogalmazott. Hozzátette: akik nem vesznek részt a programban, azoknak is segítenek, hiszen a közösségi házban szolgáltatási pontok lesznek. Itt – többek között – adósságkezelési-, pénzügyi tanácsadással, egészségügyi szűréssel várják a lakókat.

Lesz folytatás

A szakmai vezetőtől azt is megtudtuk, hogy a programnak lesz folytatása. Abban már főleg infrastrukturális fejlesztésekre nyílik majd lehetőség, például a lakásviszonyok változtatására – ismertette. **ÉM-NSZR**

Az alsózsolcai program eredményeiről még nem tudok beszámolni, hiszen éppen a félidőnél tart. Ami már most látszik: a programnak pontosan azok a sokgyermekes főleg cigány családok a kedvezményezettjei, amelyekről kutatásunk hírt ad. A projektbe bevonták az iskolákat és a helyi családsegítő és gyermekjóléti szolgálat munkatársait, ami pozitívuma a programnak. Viszont azt is lehet látni, hogy a projekt kedvezményezettjei köre korlátozott. Nem fér be mindenki. Amikor az interjút készítettem, többen jöttek a szociális munkához kérdezni, hogy nem lehetne-e bekapcsolódni, és szomorúan távoztak a nemleges válasz után. Hamar betelt a létszám. A program nagy előnye még a közösségi ház felépítése. Szociális munkás szempontból ez nyújtja a legjobb lehetőséget a fejlesztő beavatkozásra, a fejlesztési folyamat folytatására a projekt lezárulása után.

Ez utóbbira példa a miskolci komplex telepprogram, melyből a lezárulás után már csak az ún. „csillagpont” maradt meg, ami egy kis konténer, melyben a védőnői és orvosi szolgálat kapott helyet. A program keretében elsősorban építőipari és kertészeti szakmákat tanulhattak a lyukói munkanélküliek, az iskoláskorúaknak szakértői segítséget biztosítottak a tanulási nehézségeik leküzdéséhez. A projekt folytatására felépült a lyukói közösségi ház a Máltai Szeretetszolgálat működési keretében. E közösségi ház is helyet ad foglalkoztatási kezdeményezéseknek, tanodának, közösségi önkéntes programnak, de ezzel is az a probléma, mint a korábbi komplex telepprogramokkal: messze nem képes minden olyan igényt kielégíteni, amelyet felkelt. Ha a program eléri a célcsoportot, világossá teszi, hogy csak a kiválasztottak kerülhetnek be, ami kiélezi a helyi közösség belső harcait a szűk erőforrásokért, és felkelti a bizalmatlanságot a szolgálattal szemben.

A lyukóvölgyi tapasztalatok szerint más életminőség-javító szolgáltatások esetében is nehézségbe ütközhet a felhasználók elérése. Például a közösségi ház biztosított mosási és fürdési lehetőséget,

aminek igen nagy értéke van, hiszen a lyukói házakban nincs víz, és gyakran többszáz métert kell gyalogolniuk az ott lakóknak a közkúthoz. De az emberek kezdetben szégyellték, hogy rászorulnak („*mert mi büdösek vagyunk*”), és a szomszédok is megszólták, aki igénybe vette a lehetőséget. Ma már azonban telt ház van, órarendet csinálnak az asszonyok, hogy ki mikor mos, mikor járnak fürödni. A közösségi ház munkatársai a gyerekeken keresztül érik el a szülőket. Jó kapcsolatban vannak az iskolákkal, leginkább a baptista iskolával, annak gyerekei járnak a tanodába elsősorban. Minden nap 30 gyerek van itt. A programkínálat igen változatos: 6 óráig vannak nyitva, van játék, kézművesség, az Öt Pont Egyesület sportprogramokat rendez péntekenként 2 és 6 óra között (pinpong, csocsó, foci, ügyességi játékok). Foglalkoznak a magántanulókkal. Étkezést is biztosítanak a gyerekeknek. Tavaly nyáron más szegénytelepekről (Tarnabod, tatabányai Mésztelep) hívtak meg gyerekeket, akik az itteniekkel közösen dolgoztak projekteken (TXN program), együtt hozták rendbe a közeli forrás környékét, szalonnasütőt, homokozót építettek, játszottak, a táborzárásra jött a bányászzenekar.

Közmunkásokat foglalkoztathatnak, őket az önkénteseikből választják ki. Erre nagy kereslet lenne, de a kapacitás véges, ami konfliktusokat éleszt. Ahogy konfliktusforrás volt a krumpliosztás is.

Társadalmi viszonyok – szegénység - szegregáció. Mint fentebb már említettem, a leghátrányosabb helyzetű községek leépülnek, népességük előregszik, elindult a *gettósodási folyamat*. A kiürült házakba beköltöznek a cigánycsaládok. A halmozottan hátrányos helyzetű *Megyaszón* például a népességnek kb. a 40%-a cigány. Cigánytelep itt már nincs, a cigánycsaládok szétszórva élnek a településen, a kiürült házakba költöztek be, és elindult a szegregáció, ahol házakat vettek, a magyarok igyekeztek elköltözni. A cigánycsaládok 90%-a szegény, míg 10%-uk gazdag. Ez utóbbiak gyakran a szegénység vámszedői, az uzsorás, a boltos és a kocsmá tulajdonosa. Volt idő, amikor a szegény családok pénzét a családsegítő szociális munkásai kezelték, mert a segélyosztáskor az uzsorás azonnal elvette a pénzüket, bankkártyájukat. Ez igen jó volt a szegény családoknak, hiszen még a hónap végén is volt mit enni, minden szükségesre jutott. Ma már ez a lehetőség nem áll rendelkezésre, mivel az iskolai hiányzások szankciója volt ezt a fajta gyámság, ma már 50 óra iskolai hiányzás esetén a családi pótlékot megvonják a családoktól. 2009-ben az uzsorást a rendőrség eljárás alá vonta, de a tanúk visszavonták a vallomásukat, így végül elejtették a vádat.

Megyaszói utcakép (Google maps)

Bükkaranyoson a szegények betelepülők, a cigánycsaládok Bükkaranyos legszebb részén a régi, százéves kicsi portákat vették meg a régi tulajdonosok halála után, fillérekért, a házak melletti rózsabokrok még mindig élnek. A hegyoldalban húzódik az út, kicsi vályogházak, egyszobásak, komfort nélküliek, víz-csatorna nincs, az asszonyok az utcai kútnál mosnak. Kicsit arrébb gyönyörű, új házak vannak, a Miskolcon dolgozó jómódúak alvófaluja a festői kisközség.

Bükkaranyos Kossuth Lajos utca (Google maps)

A cigánycsaládok a miskolci számozott utcákon és a Lyukóvölgyben is bevándorlók. „A rendszerváltás után a környékről, de messzebből is beáramlottak a máshol ellehetetlenült családok, először a számozott utcákba. Senki sem figyelt rá, beköltöztek önkényes lakásfoglalóként. A fészekrakók jöttek ezután.¹³ Most, hogy elindult a számozott utcák kiürítése, az itteni lakók átmennek Lyukóba.” mondja erről a Nyitott Ajtó Baptista Általános Iskola szociális munkása. (Ebbe az iskolába jár a két telep gyermekeinek túlnyomó többsége.)

¹³ A miskolci fészekrakó program volt az egyik legnagyobb lakáspanama Magyarországon. A perek máig tartanak. Részlet a HVG cikkéből: „A miskolci történet 2008-ban kezdődött, amikor a Gyurcsány-kormány nevéhez fűződő Fészekrakó-program segítségével kedvezményes svájcifrank-alapú devizahitelhez juthattak azok a fiatalok, akik lakást szerettek volna vásárolni. A koncepció alapvetően jó lett volna, ha leleményes, de nem túl becsületes jogászok, ingatlanosok, banki ügyintézők közösen egy kört alkotva nem játszották volna ki a törvényt. A rendőrségi nyomozás során kiderült, hogy az üzletet felhajtó ingatlanosok vidékre utaztak, ahol kimondottan hátrányos helyzetű, alacsony képzetű cigány családoknak ajánlották fel a jobb élet lehetőségét, komfortos környezetben, minimális anyagi hozzájárulással. Minden papírt előkészítettek számukra, nekik csak alá kellett írniuk a dokumentumokat, és költözhetek. A lakásokat megvásárló családok a gyerekeik után járó szocpoltámogatást önrészként felhasználva bankhitelt vettek fel, amelyből a gyanú szerint banki tisztviselők és az adásvételt intéző ügyvédek és ingatlanosok is részesültek. Ám vállalkozók és munkaadók is részt vettek a csalásban, „papíron” alkalmazták a lakásvásárlókat, így igazolva nekik rendszeres jövedelmet, ugyanis a bank e nélkül nem utalta volna ki a hitelt. Közel százhatvan lakást szereztek meg ilyen módon.”
(http://hvg.hu/nagyitas/20110125_feszekrakok_avasi_lakotelep 2015.08.01.)

Számozott utcák

(Fotó: Stiller Ákos)

Lyukóvölgy Miskolc legszebb része, a város egykori üdülőövezete. Az itt lakóknak csak egy (idősebb) része élt húsz évvel ezelőtt is Miskolcon. A bányában és a Lenin Kohászati Művekben, majd utódainál dolgoztak, és ezek megszűnésével váltak munkanélkülivé. A város lakótelepein laktak, onnan váltak hajléktalanná, és költöztek a Lyukóvölgybe, ahol akkoriban fillérekért vették meg a hétvégi házakat. A városi lakásukat fenntartani nem tudó nyugdíjasok is itt találtak menedéket. A lakók (talán) nagyobb része más településekről vándorolt ide. A házak komfortnélküliek, van, ahol már villany sincs, mert a közüzemi tartozás miatt kikapcsolták. A vizet a közkútról hordják, akkor is, ha az több száz méter távolságra van.¹⁴ A szoba-konyhás kisházakban gyakran 8-10 fő él együtt (lásd az 5. esettanulmányt!), a lakások zsúfoltsága miatt a gyerekek – legalábbis az év nagy részében – az udvaron és az utcán élnek, nincs játszótér.

¹⁴ A lyukói életformáról képes riport jelent meg az Indexen: http://index.hu/galeria/index/belfold/2015/01/05/akar_negykezlal_csuszva_is_de_fel_kell_hozni_a_vizet/ (2015.06.15.)

Lyukóvölgy

(Fotó: Kállai Márton)

A vizsgált települések többségében ma is van cigánytelep, melyet jellemzően Dankó Pista utcának hívnak. *Sajóbáonyban* a Dankó utca teljesen és Béke utca vége a cigánytelep (szegregátum), de a település más utcáiban is laknak cigányok szétszórva. Az anyagi helyzetüket jól mutatják a házak. A Béke utca végén vannak az igen díszes házak, más forrásokból kiderült, hogy ott lakik az uzorás és az emberkereskedő (prostituáltakat szállít Nyugatra). A telepi házak ún. „szocpolos házak”, általában lepusztultak (10-15 évesek), de a lakók egy része igyekszik rendben tartani, részletekben felújítani őket. Az iskola felújításakor kikerült ablakokat a polgármester a szegény családoknak adta, amit azok beépítettek, így a házak nagy részében majdnem új ablakok vannak. Mélyszegénységben két család él, az egyikükben a háztartásfő az anya, guberálásból élnek; a másik szintén egyszülős család, ahol az anya meghalt, a szomszédok elbeszélése szerint az alkoholista férje bántalmazásába halt bele. Ez utóbbival terveztük a találkozást, de elrohant, mert a fiát bevitték a rendőrök az épp látogatásom előtt történt bűncselekménnyel összefüggésben. A súlyos testi sértés elkövetőit fogta el a rendőrség, egy idős asszonyt támadtak meg bedrogozott fiatalok. A gyermekjóléti szolgálat kliensei közül is volt letartóztatott.¹⁵

A Dankó utcai házak rendszerint 10-15 éves ún. „szocpol házak”. Többségük magán viseli a szociálpolitikai kedvezménnyel való visszaélés nyomait. Annakidején a vállalkozók, sok esetben a helyi uzorások keresték meg a szegény családokat, odaszállították a telekre az önrészként beszámítható építőanyagot, majd fölvetették a családfővel a gyerekek után járó kedvezményt, amiből építettek. Nyilvánvalóan meg kellett, hogy érje az üzlet, úgyhogy mindent kispóroltak az építkezésből, amit csak lehetett, majd – miután a helyi építési hatóság átvette az épületet – le is szedték a házról, amit lehetett, ajtókat, ablakkereteket. A házaknak rendszerint nincsen megfelelő alapja, nincsen fürdőszoba, az

¹⁵ Lásd: <http://www.boon.hu/video-elfogtak-a-sajobabonyi-tamadot/2848505> (2015.08.02.)

emésztő az udvaron van, sokszor több család használja. Ha megtelik, betemetik, és másikat ásnak. A házakon csak a nyers vakolat van, a lépcsőknek nincs korlátja, nincs ereszcsonna, így a falakat alámossa a tetőről lecsurgó eső. Nincsenek kerítések, így nem lehet az udvaron kertet művelni, mert nem lehet megvédeni a termést a környék éhezőitől.

A taktaharkányi cigánytelepről és az ott élőkéről mondta a helyi szociális munkás: „Taktaharkányban van cigánytelep, de saját maguk alakítják. Amikor meg lehetett venni a használt lakásokat szocpolra, megvették a település más részén, azután visszaköltöztek. Három helyen laknak a településen cigányok: Egy-két utca a település szélein. Az itteniek őslakos cigányok, nem jellemző a vándorlás. Esetleg rokonok jönnek páran, vagy a beházasodás hoz néhány nem falubelit. A telepiek nem is nagyon utaznak, páran Miskolcra mennek hétvégén kukázni, de egyébként nem mozdulnak ki. (Miből élnek?) A családi ellátásokból. Egy olyan anyuka van, akinek van gyed-e. Korábban a Boschban dolgozott, a harmadik gyermeket szüli. (Hogy vehette át az építési hatóság ezeket a roncokat?) A szocpol házak építésével kapcsolatos csalások miatt még mindig tart a bírósági tárgyalás, vannak börtönben is. Van, aki el sem foglalta a felépült lakást, vagy, aki csak fölvette a pénzt, de nem építkezett.”

A kivételt ebben az esetben is a *bőcsi Dankó Pista utca* jelenti. A településen a cigánylakosság aránya kb. 10% (300-400 fő). A cigánycsaládok többsége Belső-Bőcsön¹⁶ lakik. A házak masszív kockaházak, körülöttük kerítés, a kertek megműveltek, állatokat is tartanak. A házak szociálpolitikai kedvezményrel épültek, de a saját erő előteremtésében az önkormányzat segített, ami megvédte a helyieket a

¹⁶ A településnek két jól elhatárolható része van, Külső-Bőcs és Belső-Bőcs. Külső-Bőcsön korábban a község lakói az állataikat tartották, itt volt a közlegelő. Később elkezdtek ott is építkezni, majd a sörgyár is odatelepült, és ekkor az üzem dolgozói is ott kezdtek építkezni. A templom ma is Belső-Bőcsön van, de iskola mindkét településrészen épült, az Egészségház Külső-Bőcsön van.

visszaélésektől. Az ősi családok között vannak szolidaritás kapcsolatok, a nagycsaládok tagjai segítik egymást. A családok minden tagja dolgozik, vagy közmunkásként, vagy napszámban. Itt hallottam egyedül arról, hogy a családoknak vannak külső kapcsolataik, hívják őket segíteni a falusiak házkörüli munkákban is. Ez az előnye a sok évtizedes együttélésnek, és annak, hogy a helyi közösség idősebb tagjai korábban együtt jártak iskolába, és együtt dolgoztak ugyanazoknál a nagyvállalatoknál. A gyakori kapcsolatok megteremtették a bizalmat. A község cigányközössége meglehetősen zárt, 4-5 belső-bőcsi őslakos család alkotja, valójában egy klán, mivel a családok egymás között is házasodnak, így kiterjedtek a rokonsági viszonyok. Külső-Bőcsön is vannak cigánycsaládok, ők betelepülők. A Dankó Pista utcában egyetlen betelepülő család van, de ha tudnának, ők is menekülnének onnan. Az ősi cigányklánok nem szeretik a „gyüttmenteket”. A helyi források nyilvánvalóan korlátozottak, minden közösségnek meghatározott eltartó képessége van, a kebelbelieknek tekintettek igyekeznek megőrizni a forrásokhoz való hozzájutás exkluzivitását.

Bőcs Dankó Pista utca (Google maps)

1. esettanulmány: Katalin és Róbert

Lakóhely, környezet

Katalinék háza a Dankó utcában van. Takaros, szépen karbantartott ház, mögötte konyhakert, állatokat is tartanak, malacot, csirkét. Látogatásunkkor Katalin és a lánya ifj. Katalin volt otthon, velük beszélgettünk, a férfiak közmunkán vagy alkalmi munkán voltak.

A házban három szoba, konyha, fürdőszoba van, nagy alagsorral, melyben Róbert műhelye kapott helyet. A ház szociálpolitikai kedvezményrel épült húsz éve, Róbert saját kezével építette, csak a tetőt csinálta vállalkozó. Az önrészt a polgármesteri hivatal segítségével teremtették elő. Akkor még dolgozott Róbert a kohászati műveknél, jó fizetése volt.

A ház berendezése olyan, mint a jobb módú vidéki családoké, legfeljebb a színek rikítóbbak. A konyhában a sarokgarnitúrára ülünk le, a szobában szekrénysor, dohányzóasztal, fotelek, plazmatévé, a falon subák, például egy óriási napraforgós. Könyvek nincsenek, viszont rengeteg játék van. Katalin nagydarab asszony, velem rögtön a „mi kövérek” játszmat kezd játszani, zavarba hozóan közvetlen.

Háztartás

- Róbert háztartásfő, 44 éves, 6 általánost végzett, a Lenin Kohászati Műveknél, majd az utódjainál dolgozott 15 évig, 10 éve munkanélküli, folyamatosan dolgozott a miskolci vízügnél közmunkásként, 1-2 hónap kiesik, majd megint van munkája. Most pár hónapos tanfolyamra járt, amit az önkormányzat ajánlott, ez általános készségfejlesztés volt, nem adott szakértelmet.
- Katalin 45 éves, 8 általánost végzett. 18 éves korában szült először, 6 gyermeke van. Nem dolgozott, a gyerekekkel volt otthon, viszont ő műveli a konyhakertet, nem is csak egyet, hanem a szomszédban lakó családtagokét is, ő látja el az állatokat. Most fejeződött be a gyet-e, mivel a legkisebb gyermek 8 éves lett. Közmunkás, aznap kapálni voltak a községi zöldségföldön.
- Ifj. Róbert 25 éves, több szakmája van, de mégis a „hivatalban” dolgozik fűkaszán (közmunkás), még nincs családja
- ifj. Katalin 24 éves, 11 osztályt végzett, bolti eladó lett volna. (Miért nem fejezte be?) „Meglátják, hogy roma, nem veszik fel. Előtte odatelefonál. Van munka. Azután, mikor meglátják, már nincs.” Ifj. Katalinon tényleg látszik, hogy cigány. 2 éves a fia, a férje dolgozik, reménykednek benne, hogy az új szocpolra megvehetnek egy használt házat. Más lehetőségként a garázsszinten lévő egy lakásra való területet alakítaná át id. Róbert a családtagok segítségével.
- Alexandra 19 éves, szakiskolát végzett, már nem lakik otthon, férjhez ment, egy kisgyermeke van.
- Zoltán 15 éves, most fejezte be a hetedik osztályt
- Rózsa 10 éves, negyedik osztályba megy
- Martinka 8 éves, második osztályba megy.

A gyerekek egészségesek. Katalin lába trombózisos, vizesedik.

Jövedelem

Róbert 77000.- (ő veszi igénybe a családi adókedvezményt a vízügnél végzett közmunka bérében), Katalin 50000.- közmunkás bér, családi pótlék 47000, összesen 174000.- 5 főre, cc. 35000/fő. Katalin egy fél mondattal utal rá, hogy a kertekben megtermelt zöldségből, gyümölcsből a piacra is jut, de ezt nem részletezi.

Jövedelempótlást jelent a kertek megművelése és az állattartás. Több fagyasztólada van az alagsorban.

Kiadások: villany, internet, víz, kábeltévé. Magukra nem költenek, takarékoskodnak. A gyerekeknek ruhát, cipőt a „kínainál” vesznek. A gyerekek iskolai felszerelését az önkormányzat biztosítja beiskolázási támogatás formájában.

Hitelük jelenleg nincs, de volt Provident-hitel, a plazmatévé megvételére vették fel legutóbb.

Amire nem jut: nyaralás a gyerekeknek; Katalin a számára szükséges gyógyszert nem tudta kiváltani, mert 8000 Ft lett volna, közgyógyellátásuk nincs.

Ifj. Katalin hitelt akar fölvenni a Providenttől, ajándékot szeretne venni a férje születésnapjára, de a családi ellátásokra nem adnak.

Társas támogatás

Elsősorban a családi kapcsolatokat tartják. A telepen szegről-végről mindenki rokon. A támogatások a családi kapcsolatok mentén szerveződnek. Katalinék nem szoktak kérni, inkább ők szoktak adni. Elsősorban már felnőtt gyermekeiket támogatják. A Hit Gyülekezethez tartozott a két Katalin, ifj. Katalin most az Újszövetség gyülekezetbe jár. A Hit gyűliről mondta: „Nem adtak semmit. Másnak házat vett a pásztor. Azt mondta, hogy az Úr így áldotta meg őt, rajta keresztül. Na, akkor engem is áldjon meg!” Szoros családi kapcsolatokat ápolnak, a születésnapokat, ünnepeket megtartják, szokás az ajándékozás, főleg a gyerekeknek.

Szokásos nap

Most nyáron 4-kor kel Katalin, 5-kor mennek ki, 8-ig dolgoznak, mert meleg van. Zoli korrepetáláson van, hogy le tudja tenni a vizsgát, Rózsa átment a szomszédba a rokonokhoz, Martinka otthon játszik az autóival. Szabadidejükben a gyerekek tévét néznek, interneten játszanak, szomszédolnak.

Kapcsolatuk a gyermekjóléti szolgálattal: Zoli verekedett az iskolában, viselkedészavaros, ezért magántanuló lett. Miskolcon voltak vele, de nem szedi a gyógyszert.

Iskola

Katalinék nem járnak be az iskolába. A gyerekek jól tanulnak (=nem buknak), az idősebbeknek szakmájuk van, de mégsem tudnak munkát találni. A szülőtársakkal Katalinnak jó a kapcsolata. Átjárnak egymáshoz. (Jórészt közelebbi vagy távolabbi rokonok!) Délután 4-re jönnek haza a gyerekek, az iskolában megcsinálják a házi feladatot. A felszerelést nem hozzák haza. A felszerelést a hivatal veszi nekik – „beiskolázási” (támogatás). Zoli magántanulónak nyilváníttatása miatt volt muszáj bemenniük, Katalin láthatóan neheztel a döntés miatt.

A továbbtanulási döntések „kézenfekvők” voltak. Az általános iskolához csatlakozik egy szakképző, ott tanultak tovább a gyerekek. Ha az önkormányzat ajánl továbbképzési lehetőséget, azt elfogadják.

Mit tanítanak a gyerekeknek? Esetleg locsolhatják a kertet, de Róbert nem engedi a gyerekeket a munkához. A lányokat Katalin tanítja a házi munkára.

Jövő

„Nem nagyon jó lesz. Nincs munkalehetőség. Ha volna munkalehetőség, akkor jó lenne.” A család fiatal férfi tagjai gondolnak a külföldi munkavállalásra is, erre vannak már példák a környéken.

Katalinék a hátrányos helyzetű, de nem mélyszegény cigánycsaládok közé tartoznak. Bár egy főre jutó jövedelmük nem magas (kb. 35000-40000 Ft/fő), de az élet materiális alapjait már korábban megteremtették, amikor a háztartásfőnek állandó, jól fizető munkája volt. A ház karbantartási munkálatait is Róbert végzi, ami pénzkímélő. Jövedelempótló a kertek megművelése, ami a piacolást is lehetővé teszi, de mindenképpen hozzájárul a család megélhetéséhez, hiszen a szükséges élelmiszer

jórészét megtermelik maguknak. Tehát olyan tudástőkével rendelkeznek, amit át tudnak forgatni anyagi tőkévé.

A közmunka számukra rendkívül fontos, ez biztosítja a pénzbeli jövedelmet a családnak. Katalin utal rá, hogy nagyon takarékosan kell gazdálkodniuk, saját maguknak csak használt ruha jut, és azt is szakadásig hordják.

Katalinék családja abban is követi a többségi értékrendet, hogy a lányok csak 18 éves koruk után létesítenek párkapcsolatot. „Itt nem szokás kislányoknak szülni” mondja erről Katalin. A jövőről szóló elképzelések a család és a munka köre szerveződnek. Fölmerül a külföldi munkavállalás lehetősége is, van minta erre a közvetlen családban.

A családi kapcsolatok kiterjedt hálózata rendelkezésükre áll, amiből Katalin elsősorban a szomszéd megművelhető kerteket használja, más esetekben inkább Katalinék jelentenek forrást a többieknek, semmint ők kérnének bármit is.

A család legnagyobb problémája a stabil, jól fizető munka hiánya a fiatalok esetében – ez jelenti a család hátrányos helyzetének alapját. Bár a fiatal családtagok szakmát szereztek, és a környékbeli bevásárlóközpontokban van munkalehetőség, mégsem veszik fel őket. A településen különbséget tesznek az őslakos és bevándorló családok között, az előbbieket megbízhatóknak tekintik, ez a különbségtétele azonban nem jellemző a távolabbi munkaadókra, minden cigány származásút egyként sújt a hátrányos megkülönböztetés.

II. Családok

A problémák halmozódása

Az 1. esettanulmányban egy olyan család mindennapjaiba tekinthettünk be, amely a többiektől eltérően kielégítő egyensúlyi helyzetben¹⁷ van. A vizsgált családok túlnyomó többségére ez nem jellemző. Ezért a gyermekjóléti szolgálat kliensei. Még azok is, amelyek csak preventív szolgáltatásokat vesznek igénybe – például az adományokat, nyári nyaraltatást és étkeztetést –, nyilvánvalóan nem képesek a gyermekeik valamennyi jogos szükségletét kielégíteni. A mélyszegénységben élő családok jó része ún. „sokproblémás család”¹⁸, ahol a szegénységhez más családi zavarok is társulnak. Ilyenek az átlagosnál nagyobb családnagyság, az atipikus családi struktúra, a családi kapcsolatok labilitása, a sodródó és élőködő életvitel, az alkoholizmus, az agresszív és deviáns viselkedés, melyhez rendszerint társulnak azok a nevelési sajátosságok, melyeket a szociális munkában a gyermekek veszélyeztetésekként; illetve gondozási hiányosságok esetén elhanyagolásként értékelünk. Vannak a szegénységnek olyan életstílusbeli és viselkedési sajátosságai is – az előrelátás és a felelősségvállalás hiánya, a szociális szolgálatok manipulációja, a rendszeresen ismétlődő krízis-szcéna, a segítő félrevezetése és megfélemlítése, a megállapodások be nem tartása, valamint a játszmák –, melyek

¹⁷ A „kielégítő egyensúlyi helyzet” a szociális munkások egyik fontos kategóriája. Annak belátását tükrözi, hogy az életben rendszerint nincsenek ideális helyzetek. A szociális munkában hiba az ideális helyzet elérésének célul tűzése, mert ez rendszerint lehetetlen: képtelenek vagyunk például problémátlan gyerekeket, házastársakat, szomszédokat, munkahelyet, iskolát, vagy akár kiegyensúlyozott pszichés állapotot biztosítani a klienseink számára. Lásd: Kozma (2001: 83. és kk.o.)

¹⁸ Lásd ezzel kapcsolatban részletesen: Kozma, 2003.

idegenek a többség számára. Érdekes módon, ez utóbbiakkal most kevésbé gyakran találkoztam, mint korábban. Az elmúlt évek alatt – úgy tűnik – a felek kiismerték egymást, a szociális szolgálatok klientúrájának nagy hányada hosszú távú kliens, és már több generáció óta az, a szociális munkások manipulációjának erőteljesebb formáit nem meri megkockáztatni, kifizetődőbb az együttműködési hajlandóság. A szociális munkások körében is ritkán tapasztaltam a kliensek vádolását saját problémáik miatt, erőteljesebb a segítő attitűd. A szociális munkások, akikkel találkoztam, mind képzettek, szakszerűen viszonyulnak a klienseikhez. Világosan látják, hogy a legnagyobb probléma a munka hiánya, amit az ő szintjükön nem lehet megoldani. Elfogadják, hogy az egyik legfőbb feladatuk a szegénység csökkentése, amire lehetőséget adnak a projektek és az olyan új szolgáltatások, mint a gyerekek nyári étkeztetése (amivel egyébként a felnőttek éhezését is csökkentik), valamint az adománygyűjtés/-osztás.

2. esettanulmány: Marica¹⁹

Lakóhely, környezet, lakás

Maricák a számozott utcákon laknak. A lakás kb. 25-30 m², előszoba, konyha (melyben fekhelyek is vannak), szoba, komfort nélküli, víz, WC kint van, a házban 3 család él ugyanilyen lakásokban. A bútor elhasznált, de nem roncs. Az általános bérleti jogviszony felmondás, fenyegető kilakoltatás miatt a család Lyukóba költözik, ott vett házat Marica a gyerekek összegyűlt árvaellátásából és részletre. Az utcában zajlik a kiköltöztetés. Marica vett bútort is, a hátralék miatt korábban elzárt vizet is visszahozta az újonnan vett házba. A szociális munkás ellenőrzi, hogy megvan-e a tulajdonlapja a háznak. Havi 30000.- Ft lesz a részlet. Minden nap kijárnak ellenőrizni, hogy rendben van-e a ház.

Háztartás

- *Marica, a háztartásfő 43 éves, sovány, megviselt asszony. Kétéves korától állami gondozott volt, 3 éve ismerte meg az anyját a családgondozó közreműködésével. Az anyja állítólag kereste, de az élettársa miatt csak titokban teheti. Van két öccse. Apját ismerte. Csecsemőotthonban nevelkedett, hatéves volt, amikor apja kivette az intézetből. Nyolc évesen viszont megverte a nevelőanyját, apja kihívta a rendőröket, azok vitték be az intézetbe. Azt mondja magáról, hogy robbanékony természet, kivéve, amikor „biztonságban van”. Özvegy, mivel József, az élettársa, gyermekeinek apja tavaly novemberben öngyilkos lett. 5 gyermeke van.*
- *Ferenc a legidősebb fiú 23 éves, börtönben van. A gyerekek között azért ilyen nagy a korkülönbség, mert József, a gyermekek apja is börtönben volt 7 évig.*
- *Vivien 15 éves, Marica elbeszélése szerint beleszeretett két hajléktalan férfiba (sajnálta őket: „szegények”), csavargott, hiányzott az iskolából, bűncselekményekben vett részt velük, 14 év alatti volt, ezért csak védelemben van. Az ügy óta otthon van, nem csavarog, ahogy anyjával beszélünk az ügyről, elsírta magát.*
- *Franciska 13 éves, 6. osztályba jár, asztmás.*
- *József 10 éves, az elmúlt félévben 3 hónapig beteg volt, osztályozó vizsgát kell tennie. Hiperaktivitás miatt látogatják a nevelési tanácsadót.*
- *Mariann 8 éves, most fejezte be az első osztályt.*

¹⁹ Az esetleíráshoz a saját interjúmon kívül felhasználtam Hudák Patrícia szociális munkás hallgató esettanulmányát is.

- Józsefnek egy másik kapcsolatából (lásd később!) van egy kétéves kisgyereke, akit Marica az unokájának tekint. A gyermek jelenleg intézetben van, Marica szeretné magához venni.

Megélhetés

Jövedelmek

- 72000 családi pótlék (Franciska asztmás, ezért emelt családi pótlékot kap),
- most szűnt meg Marica gyermeknevelési támogatása, mivel a legkisebb gyermek elérte a 8 éves kort,
- gyerekenként 16000.- Ft árvaellátás,
- gyerekenként 5300.- Ft rendszeres nevelési segély
- szociális segélyt (foglalkoztatást helyettesítő támogatást, 22800 forintot) kapna Marica, de most közmunkán van két hónapig, a bére 75000.- Ft.

Összesen: 232500/5 fő, 46500/fő, ami nagy emelkedést jelent számukra, mivel egy hónappal ezelőtt kapták meg először a gyerekek árvaellátását, Marica korábban még a gyermeknevelési támogatást kapta, ami mindössze 28500.- Ft volt.

Kiadások

Rezsi: lakbér, víz, villany, internet, most két helyre is fizeti Marica a lakás rezsit, havi 30000 forintot fizet a ház megvételének részleteire, a foglalt a gyerekek árvaellátásából fizette, aminek féléves összegét egyben kapta meg. A gyerekeknek ruhát a turkálóból vagy a kínai boltból veszik, az asztmás kislány gyógyszere jelent nagyobb kiadást, ezt közgyógy igazolvánnyal veszik.

Problémák a családban – kapcsolat a gyermekjóléti szolgálattal

A család először 2009 márciusában került kapcsolatba a gyermekjóléti szolgálattal, általános megélhetési problémák miatt. Másodszor pedig 2014 novemberében, amikor is az apa öngyilkos lett, és a családi helyzete instabillá vált.

József öngyilkosságának előzménye az volt, hogy kettejük felnőtt fia börtönbe került, és az akkori barátnője Tilda a családnál maradt. József beleszeretett Tildába, közös gyerekük született. Marica és József kapcsolata az együtt töltött 27 év alatt sosem volt felhőtlen. Többször alakult ki köztük konfliktus, ami miatt megszüntették az asztal és ágyközösséget, bár egy fedél alatt maradtak. Mikor Tilda elhagyta Józsefet, és magával vitte a pici gyermeket, a férfi súlyos depressziós állapotba került, Marica viszont ismét vállalta az élettársi közösséget. Ő volt az, aki megkereste a családsegítő szolgálatot, és segítséget kért egyrészt József számára, másrészt azért, hogy a kisgyermeket – aki közben csecsemőotthonba került – magukhoz vehessék. Azt az információt kapta, hogy ebben az esetben a gyámhivatalt kell felkeresni, de ebben az ügyben mindenképp Józsefnek kell eljárnia, hiszen ő a gyermek apja. József azonban egyszer sem kereste fel a családsegítő szolgálatot vagy a gyámhivatalt, mindig Marica tette ezt meg. 2014 novemberében József felakasztotta magát. Marica ekkor megint segítséget kért a temetés intézésében, az árvasági dokumentum igényléséhez szükséges papírok kitöltésében, valamint élelmiszer- és ruhaadományt kért. Tilda és József kapcsolata és az ebből fakadó konfliktusok is a gyerekek előtt zajlottak, sőt tanújává váltak apjuk öngyilkosságának. Apjuk halála megrázta a gyerekeket. Kimaradoztak az iskolából, Vivien csavargott, több alkalommal elszökött otthonról, rendőrség is kereste, nem járt iskolába, emiatt megkezdődött a védelembé vétele. Mindegyik gyereknek komoly

pszichés problémákat okozott az apjuk halála, amibe nagy szerepet játszott, hogy Marica magát hibáztatta az élettársa haláláért, és nem tudott segíteni a gyerekeknek a tragédia feldolgozásában.

Amikor az interjút készítettem, a család már túl volt a mélygyász idején, több pozitív változás történt az életükben, és a gyerekekre is jó hatással volt a pszichoterápia, melyhez a gyermekjóléti szolgálat juttatta őket. Marica nem vette igénybe a felkínált pszichoterápiát, úgy döntött, ő egyedül szeretne túljutni a problémán, amiben sikerrel is járt. Bár most is elsírja magát, ha Józsefre gondol. Nagyon erős szeretetkapcsolat volt közöttük, Marica számára a sok bizonytalanság és konfliktus ellenére József jelentette az alapvető biztonságot. Meleg hangon idézte fel beszélgetésünk során kapcsolatuk történetét. Marica - mint már írtam – intézetben nevelkedett Miskolcon. 16 éves volt, amikor megismerkedett Józseffel, és azóta – leszámítva a börtönbüntetés idejét (Marica is volt börtönben) – elválaszthatatlanok voltak.

Társas támogatások

Piroskának nagyon jó a kapcsolata a családgondozóval, „úgy veszem, mint barátnőmet” mondja a szociális munkásról. Egyéb stabil kapcsolat hiányában a szolgálat jelent stabil háttérrel és támogatást számára. A megállapodásokat minden esetben betartja, ez alapvető feltétele a konfliktusok elkerülésének. Piroskának nincsen társas támogató rendszere. Egyedül József nővérével tartja a kapcsolatot, akivel korábban – József életében – is összejártak. Mikor kérdeztem, hogy miért nem tart kapcsolatot például a gyerekek osztálytársainak szüleivel vagy a szomszédokkal, így válaszolt: „Nekik is megvan a bajuk, meg nekem is. Folyton panaszkodnak. Nem szeretem hallgatni. Mi közöm hozzá?”

A telepen nem lehet számítani a kölcsönös védelmek rendszerére. Marica megcsináltatta az ablakot az új házon, és ehhez kért kölcsön szerszámot. A házat viszont távollétében feltörték, ellopták a kölcsönkért eszközöket. Tudja, hogy kik voltak, próbálja visszaszerezni, de nem sok reménye van. A kölcsönös védelmek ilyesféle hiánya roncsolja, illetve lehetetlenné teszi a bizalmi háló kialakulását.

Iskola

A gyerekek a Nyitott Ajtó Baptista Általános Iskolába járnak. Marica tartja a kapcsolatot a gyerekek osztályfőnökeivel. Van családi nap, roma nap az iskolában, az ilyen rendezvényekre gyakran elmennek. Józsefen a 10 éves kislány kívül a gyerekek jó közepes tanulók.

Átlagos nap

Marica korán reggel megy munkába, a gyerekeket az okostelefonján keresztül ébreszti, ír a FaceBook-jukra. Délután jönnek a gyerekek haza az iskolából. Vannak a házban könyvek (bár kevés), zenét hallgatnak, nem sokat tévéznek, inkább este és hétvégén nézik a gyerekek a mesét.

Most, hogy iskolaszünet van, általában együtt mennek ki minden nap Lyukóba, az új házat ellenőrizni, valamint enni adnak a kutyának, ami a házat őrzi.

Jövő

Marica azt akarja, hogy menjenek a gyerekek továbbtanulni. „Ha már én hülye maradtam...” A gyerekek sok mindenhez értenek, amit megtanítanak az anyjuknak, például a telefon és a számítógép használatát. Marica meg azt tanítja, „ami az élet”.

„Legyen szakmájuk!” mondja Marica, majd részletezi a gyerekek képességeit. Van kézügyességük, az apjuktól örökölték, de Marica is sok mindent megcsinál a ház körül. Vivien kezd tanulni főzni. Az ünnepi ebéd a kirántott vagy töltött hús, krumpli. Azt tervezik, hogy Vivien pék lesz, mert – ahogy anyja mondja – „pék mindig kell”. Sokan mennek az osztályból szociális gondozónak, de Marica szerint ez nem a leánynak való, mert Vivien lobbanékony, nincs türelme az emberekkel foglalkozni.

Az esettanulmányban egy sokproblémás családot láthatunk. A család anyagi helyzete épp látogatásomkor javult jelentősen a gyerekek árvaellátásával és Marica közmunkás bérével. Jövedelmük korábban lényegesen alacsonyabb volt, azonos a mélyszegény családok szokásos jövedelmével, ami rendszerint 22-35000 forint/fő között mozog, attól függően, hogy éppen részt vesz-e valamelyik családtag a közmunkában, vagy tud-e alkalmi munkát vállalni. A sokproblémás családok jellemzői az esetben:

- az átlagnál magasabb gyermekszám: a családban 5 gyermek van, bár egy már felnőtt;
- a kapcsolatok instabilitása: József és Marica kapcsolata sok konfliktussal volt terhes, József időnként ki is vonult a kapcsolatból, bár az ügyek intézését mindig Piroskára hagyta, és a lakásból sem költözött el;
- a lakókörnyezet lepusztultsága, és zsúfoltsága: jelenleg 5 fő él a szoba-konyhás komfort nélküli lakásban; de korábban ott lakott József, a nagyobbik fiú és annak élettársa is;
- devianciák: bűncselekmények miatt mind Marica, mind József volt már börtönben korábban, a jelenben pedig a pár legidősebb fia tölti szabadságvesztését; József pszichiátriai beteg, depressziós volt, ami végül az öngyilkossághoz vezetett;
- a gyerekek iskolai problémái: nem csak a hiányzások jelentik a gondot, hanem a kisebbik fiú hiperaktivitása is;
- a társas támogató rendszer hiánya: Marica intézetben nevelkedett, így nincsenek családi kapcsolatai, a szomszédokkal és az iskolatársak szüleivel sem alakított ki támogató rendszert; egyedül József nővérével tartja a kapcsolatot, de láthatóan ővele sem ápol szoros barátságot.

A hiányok és problémák mellett Piroskának jelentős tőkéi is vannak:

- Piroskának – bár szakmája nincsen – jelentős kapcsolati tőkéje van, így képes szükséges javakhoz jutni egy forrás-közvetítő, jelesül a gyermekjóléti szolgálat felhasználásával. Korábban nyilvánvalóan képes volt ugyanígy felhasználni a gyermekvédelmi intézményrendszer nyújtotta lehetőségeket. A szakemberekkel való megfelelő bánásmódhoz szükséges ismereteket intézeti nevelkedése alatt szerezte meg. Az intézeti viszonyok között Marica megtanulta azt is, hogy miképp kell a különböző elvárásokat teljesíteni. Ez nagyon komoly tudás és készség, főleg ha számba vesszük, hogy a cigánycsaládoknak általában idegen területet jelentenek az intézmények, és főleg a hatóságok. Ez alól lehetnek kivételek, mint a tanárok és a védőnő, akivel rendszerint találkoznak életük különböző szakaszaiban, de akikkel viszonylag könnyen csúsznak bele konfliktusokba is, amennyiben nem tartják be a megállapodásokat (lásd a 3. esettanulmányt!).
- A javak, amelyeket Marica a gyermekjóléti szolgálaton keresztül szerez meg: a szociális ellátások (foglalkoztatást helyettesítő támogatás, árvaellátás), a házvételhez szükséges tudás, kölcsönös bizalmon alapuló támogatás, tanácsadás, pszichoterápia, a gyerekek tanulási és egyéb problémáinak kezelése.

- Marica jelentős tanulási és reflektív készségekkel rendelkezik. Képes megfigyelni önmagát és a gyerekeit is, valamint értelmezni a jelenségeket. Az önmegfigyelést korábbi pszichoterápiában tanulhatta meg, erre utal az a megjegyzése, mely szerint robbanékonyság természet, kivéve, amikor „biztonságban van”. Ez egy tipikus pszichoterápiás értelmezés, amivel egyrészt hozzáértését demonstrálja, másrészt felajánlja a szakember-kliens kapcsolatot. A kliens szerep is hozzáértést kíván.
- Marica ugyanakkor megfigyeli és ismeri a gyerekeit is. Képességeik, lelki sajátosságaik alapján tervezi a jövőjüket. Vivien viselkedését is megfelelően értelmezi a helyzet összefüggésrendszerében. Másrészt Marica tanul a gyerekeitől, és – ha lehetősége van rá – megszerzi a gyerekeknek, amire azok vágnak: az okostelefont és a számítógépet.

A hátrányos helyzetű települések mélyszegénységben élő családjai mind sokproblémás családok. A szegénységgel törvényszerűen együtt járnak más problémák. A jövedelem hiánya csak egyik eleme a szegénységnek, a másik súlyos elem a munka hiánya. A munka biztosítja a mindennapi élet rendezettségét, az idő struktúráját és ritmusát, az előre tervezést, az önfegyelmet, az önbecsülést, a társas támogató rendszer kialakításának lehetőségét, a világra való nyitottságot. A munka hiánya vagy bizonytalansága miatt a szegény életforma alapvető sajátossága az egyik napról a másikra élés. A lehetőségek hiányában az élet zárt és üres, ami magával hozza az unalmat. Az unalom elűzésére szolgálnak a kábítószeresek, köztük az alkohol, ami minden vizsgált településen aggasztó probléma. A szegénység vámszedői nemcsak az uzorások, hanem a kábítószer-kereskedők, a kocsmárosok és korábban a játékgép-üzemeltetők is. De ugyanígy az unalom elűzését szolgálja a segély felvételét követő „nagykanál ünnepe” is, amikor pár nap alatt elfogy a jövedelem, és van „kóla, energiával, meg csipsz”, hogy azután a hónap fennmaradó idejében legfeljebb tészta jusson a gyerekeknek, vagy az sem. A szakemberek megfigyelése szerint a gyerekek gyakran jönnek a hétvégék után farkaséhesen iskolába. Az alultápláltságot, alulfejlettséget már nagyon korai életkorban regisztrálják a védőnők. A gyermekjóléti szolgálatok munkatársai szerint a kisgyerekek között gyakori a fejlődési és értelmi visszamaradás. Erről nem lehet pontosan tudni, hogy az alultápláltság, az ingerszegény környezet, az elhanyagoltság vagy valóban születési rendellenesség okozza-e, annyi bizonyos, hogy a szegény településeken mindig akad elegendő gyermek az eltérő tantervű osztályokba.

Több településen volt a közelmúltban HepatitisB járvány, gyakori az ótvar, a rühesség és szinte kiirthatatlan a tetű. Sok az asztmás gyermek a szülők dohányzása, a rossz lakáskörülmények, a por, a nedvesség, a penész miatt. Aggasztó a tinédzserkori terhesség elszaporodása. A vizsgált települések szegényei között általános szokás nagyon korán szülni, de az utóbbi időkben már 14-15 éves kislányok terhesek. Ez az egyik gyakori oka a magántanulónak nyilvánításnak. A szegénységgel együtt jár a nagyon rövid élet. Minden interjúban kérdeztem az interjúalanyok felmenőiről: hányan voltak testvérek, hányan élnek még. Nem voltak 60 éven felüliek, és már az ötvenes éveikben járók is nagyon kevesen voltak. A halálokok változatosak: a betegség, a baleset, az öngyilkosság viszi el a szegény családok negyven feletti nemzedékének tagjait.

Míg Marica esetében egy olyan sokproblémás családot láttunk, amelynek reménye van a kielégítő egyensúlyi helyzet elérésére, a következő esettanulmányban olyan családokat mutatok be, amelyek kilátásai sokkal rosszabbak.

3. esettanulmány: Kamilla és Andrea

Lakóhely, környezet

A falu végén áll a ház, melyben a testvérpár, Kamilla és Andrea lakik. A házat kettéosztották, eredetileg egy nagycsaládnak épült 1998-ban szociálpolitikai kedvezménnyel, Andrea és az akkori élettársa építette. Andreának már javították a födémet, ami több helyen leszakadt. Kamillának erre nem volt módja. A ház emberi lakásra alkalmatlan és veszélyes: az eső alámossa, nincs eresztés, kicsi az alap, de az is csak az utcáfront felől van, a falak megrepedtek, vizesek, csoda, hogy még állnak. Az ablak és az ajtó helyén ócska függöny van.

Kamilla kövér, csúnya cigányasszony, házastársa (házasok, ami ritka erre felé), Géza jóval fiatalabb és láthatóan igen szerény értelmi képességekkel bír. A házban mocskok, szürke falak, töredezett betonajzat, ócska bútorok, abból is kevés. A környezet is szemetes, kerítés nincs, az udvaron lomok, a kiszáradt talajon némi gaz.

Kamilla lakrészében 2 szoba, spejz van, a másik szoba és a konyha a ház másik felébe jutott. Kamilla és az előző élettársa a 2 gyerek szociálpolitikai kedvezményét felhasználva építettek korábban, azt elcserélték, a csereházban most Kamilla korábbi élettársa lakik, a ráfizetésből vették meg Andrea házának felét. Korábban olyan helyen laktak, ahol nagyon sok volt a patkány.

Háztartás

- *Kamilla háztartásfő, 35 éves, 11 osztályt végzett, varrónőnek tanult, de nem fejezte be, sosem dolgozott a szakmájában, sosem volt hivatalos munkája, alkalmi munkába járt; most azonban ezt sem tudja tenni, mert gerincsérve van, állandó fájdalommal él.*
- *Géza házastárs 23 éves, 7 osztályt végzett kisegítő iskolában, ő is csak alkalmi munkát végzett*
- *Barbara 14 évesen 4. osztályba jár, eltérő tantervűbe*
- *Alex 15 évesen az 5. osztályt nem fejezte be az idén sem, túlkorosként nem szeretne már iskolába járni, jobban szeretne dolgozni, eljár Gézával a tsz-be, napszámba.*

Megélhetés

Egy családi pótlékból és alkalmi munkából (napszámból) élnek. Alex hiányzásai miatt megvonták a másik családi pótlékot. Közmunkára sem hívják be Gézát, hiába kérte, elutasították. Stabil jövedelmük 36800 Ft (foglalkoztatást helyettesítő támogatás és családi pótlék), négy főre. Géza napszámos bére növeli a családi bevételt, de az bizonytalan, és időnyjellegű. Mezőgazdasági vállalkozó (tsz) foglalkoztatja, a napszám 4000-5000 Ft reggel 6-tól este 6-ig.

Kiadások

A villanyt kikapcsolták, egy feltöltős lámpájuk van, amit a feljebb lakó nagynéninél töltenek föl. Kamilla mutatja a szekrényt, melyben a hó elején bevásárolt élelmiszer van: 10-12 csomag tészta, olaj, só. Mondja, hogy a nagynéninél a hűtőszekrényben van a húsféle. A kiskályhán („masina”) főznek, és azzal fűtenek télen. Semmit sem tudnak megvenni, kifizetni a gyerekeknek.

Társas támogatások

Van egy nagynénje, aki közel lakik. Nagycsaládból származik, több testvére és féltestvére van, azonban nem tartják egymással a kapcsolatot, a szüleik meghaltak. Kamilla intézetben nőtt föl, 9 éves volt, amikor meghaltak a szülei. Andreával féltestvérek, apjuk volt közös. Három

gyereke volt az előző kapcsolatából, de az egyik gyereket az előző élettárs neveli. Nem tartják a kapcsolatot. „Ő (mármint a gyerek) azt gondolja, hogy én vagyok hibás, nem az apja.” Kamilla és volt élettársa megállapodtak egymással, hogy egyikük sem fizet tartásdíjat. „Sok lett volna a bíróságra szaladgálás.” Kamillának már nem lehet több gyereke, három császármetszése volt.

A gyermekjóléti szolgálattal van kapcsolatuk, sokszor kért segítséget (pl. a födémet szerették volna kijavítani), de nem tudtak segíteni.

Szokásos nap

„Ugyanúgy megy a nap, a másnap ugyanolyan lesz. Reggel felkelünk, Géza elmegy dolgozni, én megfőzök, takarítok, délután felmegyünk a nagynénémhez. Elbeszélgetünk.” Valójában tévét nézni mennek fel, télen meg nyilvánvalóan ott van meleg. Barbara ½ 2-ig van iskolában, Iskola

Kamilla nem vesz részt az iskolai programokban, mert Barbara szégyelli az anyját. „Barbara a kisegítőben még a nevét sem tanulta meg leírni.”

Alex magántanuló, mert nagyon sok a verekedés az iskolában. „Onnan kiveszem, megóvom a rendőrségi ügyektől.” A lányok miatt verekszenek például. Van, hogy lopnak. De van olyan is, hogy „Barbarára fogják, hogy elloptott egy tolltartót, pedig kisegítő iskolás, nem is kell neki, minden felszerelése bent van az iskolában”, a pótlást az iskolába viszi be Kamilla.

Kamilla igyekszik segíteni Alexet a tanulásban. „De ő már azt mondta: »Anya, már mindegy.« De ha nincs nyolc osztály, akkor még az a kis családi sincs.” mondja Kamilla keserűen.

Mit tanítanak a gyerekeknek? Géza „Ilyen emberes munkákat, például az udvart rendbe hozni.” mondja Kamilla. Nincs kert, nem művelik, mert „nincs kerítés, mindent ellopnak”. Nem is volt soha kerítés. Ha mennek dolgozni, ott kapnak zöldséget, gyümölcsöt, mondja Géza.

A gyerekek jövője

„Ilyen szegényes lesz, mint a mienk. Gondolom, majd jön a gyerek, a gyerek, a gyerek. Azután majd abból a kis családból ők is megélnék, nehezen.”

A ház másik felében egy szoba-konyhás lakrészben Andrea él a családjával, Lászlóval, az élettársával és a saját három, valamint élettársa három gyerekével. Közös gyerekük nincs, Andrea „el van kötve”. Andrea Kamilla féltestvére. Korábban jóban voltak, Andrea elmondása szerint mindent megosztottak nyolc évig. Alex és Andrea lánya „összemelegedtek”, ezen vesztek össze, azóta nem állnak szóba egymással.

A lakás 57 m²-es, a födémet javították, de ismét leszakadni készül. A berendezés lényegesen jobb, mint Kamilláéknál: sok ágy, szőnyeg a betonlizzaton. Van tűzhely, mely gázipalackkal működik, van tévé, hűtőszekrény. A villanyt itt is kikapcsolták a tartozások miatt, áramot a szomszédból Andrea anyjától kapnak egy áthúzott vezetéken.

A lakásban nyolc fő él:

- *Andrea háztartásfő 36 éves, elvégezte az általános iskola 8 osztályát, alkalmi munkát végez.*
- *László 28 éves, élettárs, 7 osztályt végzett kisegítő iskolában, stabil munkaviszonya nem volt, közmunkából és napszámos munkából hoz jövedelmet.*
- *A nagyobb gyerekek Andreaé: Dávid 19 éves, középsúlyos értelmi fogyatékos, Andrea emelt családi pótlékot kap utána; Szabina 18 éves, eltérő tantervű iskolába jár, utána is jár a családi pótlék; Erzsébet 16 éves, 8. osztályos, magántanuló.*
- *A kisebb gyermekeket László hozta az együttélésbe a korábbi élettársi kapcsolatából, Andrea a gyámhatóságtól megszerezte a gyerekek gyámságát, erre azért volt szükség, mert László egy évig börtönben volt. Bianka 12 éves, Gesztelyre jár iskolába magántanulónaként, 4. osztályos; Vivien 11 éves, eltérő tantervű osztályba jár, ahogy a 10 éves Viktor is.*

Megélhetés

Jövedelmek

A család stabil jövedelme 207000 Ft (az öt családi pótlék, emelt összegű családi pótlék és Andrea ápolási díja – úgy tűnik, Andrea nem kapja az emelt összegű ápolási díjat, amit a nagykorú közepesen súlyos értelmi fogyatékos fiú után kaphatna; ehhez jön még László 75000 Ft közmunka bére), 8 főre, 25975 Ft/fő. Ezt egészítik ki hétvégeként a napszámos bérrel.

Kiadások

Andreaék is vásárolnak hónap elején tartós élelmiszereket, a jövedelem azonban már két hét alatt elfogy. Ekkor hitelre vásárolnak a közeli boltban. Ez nem a leggazdaságosabb dolog, hiszen a boltos keresni akar az ügyleten, és mindig többet kell visszaadni, ráadásul ellenőrizhetetlen, hogy a tartozási lista pontos-e. A hónap második felében már semmire sem jut. Ha váratlan kiadás van, Andrea megpróbálhat kérni a rokonoktól, de ez reménytelen, hiszen „ők is ugyanolyan szegények, mint mi”.

Társas támogatások

Csak a családtól várhatnak támogatást, de – mint fentebb már jeleztem – ez korlátozott. Andrea édesanyjától kapják az áramot, bár ezért fizetnek. Andreaék heten voltak testvérek, az egy anyától származottakat számítja. Négyen élnek ugyanazon a településen, a többiek elköltöztek. Vannak féltestvérei, mint Kamilla, akivel közös az apjuk. Lászlóék nagyon sokan vannak testvérek, mert mind anyjuk, mind apjuk többször létesített élettársi kapcsolatot.

A gyermekjóléti szolgálattal László gyerekeinek gyámsága, valamint a gyerekek iskolai hiányzásai, viselkedése miatt vannak kapcsolatban.

Iskola

Nem elégedettek az iskolával, a gyerekek egy részét már magántanulónak nyilvánították a viselkedésük és a túlkorosságuk miatt, másik iskolában készülnek az osztályozó vizsgára. A 10 éves Vivient is Legyesbényére kívánják átvinni.

Jövő

„Jobb jövőt szeretnék a gyerekeknek. Hogy ők megállják a sarat, ha mi már nem álltuk meg. A mostani eszemmel azt mondanám, hogy egyet se vállaltam volna. Kikészítenek engem, nem

bírok velük. Főleg ez a Dávid.” Dáviddal sok probléma van. Az interjú készítése alatt Andreának ki kellett mennie, mert a szomszédok kihívták a rendőrséget, ugyanis Dávid a gázipalackot emelgette fenyegetően a szomszéd gyerekekre, akik Andrea szerint provokálják a fogyatékos fiút. A környéken sok a bűncselekmény, lopnak, csúnyán beszélnek, ezért szeretne Andrea elmenni lakni ebből az utcából. László gyerekeire még nem vettek fel hitelt, ha lehetne, építkeznének.

A két testvér közül nyilvánvalóan Kamilla van rosszabb helyzetben, de Andrea jövőjét sem láthatjuk túl rózsásnak. Kamilla esetében szinte csak a hiányokat sorolhatjuk:

- Bár nincs egyedül, társa egy nála jóval fiatalabb értelmi fogyatékos férfi, aki képtelen egyedül megteremteni a család megélhetéséhez szükséges jövedelmet.
- Az élet materiális feltételei nagyon szegényesek. A ház életveszélyes, előbb-utóbb össze fog dőlni.
- A tágabb családban is szokásosnak számít a több, egymást követő élettársi kapcsolat, és a sok gyermek, testvérek és féltestvérek. Még a családon belül sincs viszont támogató kapcsolat, egyszerűen azért, mert mindannyian szegények, nincs mit adniuk.
- A súlyos hiányok kipótlására a szociális szolgálatok sem képesek.
- A gyerekek megfelelő ellátására nincs mód, hiszen víz nincs a lakásban, azt kb. 100 méterről kell hozni. Így sem mosni, sem mosdani nem lehet rendszeresen.
- Az egyik gyerek eltérő tantervű iskolába jár, a másik túlkoros, egyáltalában nem akar már tanulni.
- Kamilla beteg, nemcsak testileg, hanem lelkileg is. Világosan mutatják depresszióját a saját és a gyerekek várható jövőjéről szóló szívbe markoló szavai: *„Ugyanúgy megy a nap, a másnap ugyanolyan lesz... (A gyerekek jövője is) ilyen szegényes lesz, mint a mienk. Gondolom, majd jön a gyerek, a gyerek, a gyerek. Azután majd abból a kis családból ők is megélnék, nehezen.”*
- Ezekkel a hiányokkal szemben Kamillának két erőssége van: egyrészt értelmesebb, mint a körülötte élők, másrészt van egy támogató kapcsolata, a nagynéni személyében.

Andrea helyzetében több a pozitívum, de az élete nagyon nehéz:

- Hat gyermekről kell gondoskodnia. A nagyobbak közül egy közepsúlyos értelmi fogyatékos, aki állandóan ki van téve a környékbeli suhancok provokációinak. Ezért gyakori vendég náluk a rendőrség, és ellenséges viszonyban vannak a szomszédokkal.
- A nagyobb gyerekek közül az egyik eltérő tantervű iskolába jár, a másik túlkoros, magántanuló. A kisebbeket is másik (távolabbi) iskolába kellene átvinni, mert problémáik vannak az iskolában.
- Párkapcsolata szintén nála jóval fiatalabb, de legalább munkaképes.
- Az anyagi helyzetük jobb, mint Kamilláé, de így is nagyon szegényes, és a plusz családi pótlékokért súlyos gondozási teher nehezedik rá.
- Andreának is erőssége a cselekvőképesség, az ügyesség a hivatali ügyintézésben.
- Támogató kapcsolata is van, anyja személyében, akitől villanyáramot kap (bár pénzért). Korlátozottan bár, de számíthat a család más tagjainak a támogatására is.

A gyermekek veszélyeztetése

A mélyszegénységben élő családok képtelenek biztosítani a gyermekek szükségleteinek kielégítését, amit a szociális és egészségügyi szakemberek elhanyagolásnak értékelnek. Három olyan családdal találkoztam, ahol a gyerekek intézetben voltak elhelyezve, két esetben az elsődleges okok a nem megfelelő lakáskörülmények, az alultápláltság okozta fejlődési visszamaradás és az elhanyagoltság volt, egy esetben a kamasz fiúk droghasználata és csavargása, iskolakerülése indokolta a családból való kiemelést.

4. esettanulmány: Viktor és Alíz

Lakóhely, környezet

A taktaharkányi cigánytelep, melynek sarkán Viktor és Alíz lakik, a Damjanich utca egy részére és a Dankó Pista utcára terjed ki. A hagyományos cigánytelep a Dankó Pista utca, ahol már csak néhány rossz állapotú, 10-15 éves szocpol ház van és néhány kunyhó, meg gyerekek és kutyák. A Damjanich utcai házak többsége idősebb, talán a 60-as években épült kockaházak, amelyeknek meghaltak vagy elköltöztek a tulajdonosai, és szocpolra megvették a szegény családok. Az udvarok gazosak, kerítés nincs. A fiatalabbak és férfiak köz munkán voltak, odaérkezésünkkel érkeztek haza.

Viktorék háza a főútvonalról nyíló földút egyik sarkán áll. Nincs kerítés, a ház körül szemét, száraz sár. A kétszoba-konyhás ház, 16 éves, szocpolra építették. Alapja alig van, és az is csak elöl, a tetőről lefolyó víz alámosta, töredezett a beton aljzat, a fal romos, a földem egy része leesett. Abba a szobába, ill. valójában konyhába vezetne be Viktor, ahol ők heten laknak, de ott sötét van és bűdös, az egyik gyerek alszik ott. Így azután inkább nem fogadom el az invitálást. Az udvaron sivalkodnak a nemrég született kiskutyák. Anyjuk nyomorult, sovány keverék. A gyerekek bejönnek, beleszólnak a beszélgetésbe, gyönyörű, göndör hajú, ragyogó szemű csöppségek. Az előszobában beszélgetünk, már amennyire a gyerekektől és kiskutyák sivalkodásától lehet. Viktor nagyon sovány, megviselt férfi, a karjában tartja a hathónapos babát, aki csendben alszik. Viktor valamennyi válaszát megfontolja, fél, hogy a gyerekek miatt vagyunk ott. Az első mondattal kifejezi, majd többször megismétli, hogy ő nagyon bizalmatlan. A gyerekek 11 hónapig intézetben voltak elhanyagoltság miatt. Attól fél, hogy azért jöttünk, hogy megint elvigyük a gyerekeket. Bizonygatja, hogy ő szeretné rendbe hozni a lakást, de nem tudja, mert az anyja pszichiátriai beteg. Ha bármit csinálna, azt kiabálja, hogy meg akarja mérgezni, fenyegeti, hogy följelenti.

A ház három lakóhelyiségből (2 szoba, konyha) áll, az egyik szobát Viktor testvére és annak élettársa használja 3 gyerekkel, a konyhát Viktorék, heten, a kisebbik szobában a mama lakik. A mama elme-szociálisotthoni elhelyezését intézik, ebben segít nekik a szociális munkás, de várólistás.

Háztartás

- *Viktor 28 éves, felzárkóztató képzésben szerezte meg a 8. osztályt, soha nem volt rendes munkaviszonya, közhasznúként dolgozott, most foglalkoztatást helyettesítő támogatást kap.*
- *Alíz 27 éves, 7 osztályt végzett, 17 évesen szülte az első gyermeket, ez után otthon volt a gyerekekkel, öt gyermekük van:*
 - *Pandóra 6 hónapos*
 - *Alex 3 éves, óvadás*

- Rikárdó 5 éves, óvodás
- Stella 8 éves, az első osztályt ismétli
- Dzsenni 10 éves, a második osztályt ismétli

Megélhetés

Jövedelmük – a foglalkoztatást helyettesítő támogatással, a gyermeknevelési támogatással, családi pótlékkal és a rendszeres gyermekvédelmi támogatással – havi kb. 160000.- Ft, 7 fő, 22860 Ft/fő, ha Viktor kap közmunkát, akkor 30400 Ft/fő. Ahogy Viktor mondja, két hétre elég a pénz, hó elején bevásárolnak előre tésztát, krumplit, lisztet, olajat. Alkalmi munkát nem végeznek, ahogy Viktor mondja, „illegális”. Az udvart nem lehet termelésre használni, felveri a gaz, mert nincs kerítés.

Kiadások

Korábban bent volt a víz, de a pszichiátriai beteg anyja szétverte, ezért most a közkútról hozzák a vizet, ami kb. 150 méterre van a háztól. Az áramot a testvérek megosztva fizetik. A gyerekek adományból, esetleg a piac használt ruha standjáról kapnak ruhát, cipőt, a felnőttek ruhája guberálásból származik. A lakásban könyvek nincsenek, az egyetlen kultúrahordozó az öreg televízió.

Társas támogatások

Viktornak hat testvére van. A családtól tud segítséget kérni, ha szükséges. Senkivel nincs kapcsolatuk a családon kívül. A gyerekek sem barátkoznak mással, Viktor nem engedi, „hogy ne tanuljanak rosszat”. „Elég gyerek van a családban.” Nincsenek nagy veszekedések a családokban Viktor elmondása szerint.

Szokásos nap

½ 6-kor kelnek, készülnek, Viktor kíséri a gyerekeket az iskolába, óvodába, ha nem kell mennie közmunkába. Aliz végzi a házi munkát, délután ½ 6-kor jönnek meg a gyerekek az iskolából. Este tévét néznek, zenét hallgatnak.

Iskola

Egyszer látogatta meg őket az osztályfőnök. A nagyobbik fiúról az óvónők azt mondták, hogy figyelemzavaros, el kellett vinni vizsgálatra, most ismét kell vinni Miskolcra. Kértem, hogy fizetik ki az útiköltséget, Viktor válaszolja, hogy „majd valahogy”. Nem meggyőző a válasz.

Mit csinálnak együtt a gyerekekkel?

Viktor a fiúkkal az udvart teszi rendbe (nem világos, hogy mit hoz rendbe rajta), Dzsenni sokat segít anyának.

Kapcsolat a gyermekjóléti szolgálattal

Viktor úgy érzi hibás volt abban, hogy a gyerekeket elvitték. Nem kezeltették a beteg Alexet. Most injekciókúrára viszik, tüdőgyulladás miatt.

Jövő

„Jobb lesz”, rendbe tudják hozni a házat. A gyerekeinek szeretne Viktor szerencsét. „Hogy ne ebben az életkivitelben éljenek. Tanuljanak, ameddig csak lehet.”

Viktor nagyon igyekezett a beszélgetésben bizonyítani, hogy megfelelően gondoskodnak a gyerekekről, de ez valójában nyilvánvalóan nem lehetséges. Heten laknak egy kb. 10 m²-es konyhának épült helyiségben. Jövedelmük nagyon szerény, a közmunkás bérrel együtt is csak 30400,- Ft/fő, a nélkül pedig mindössze 22860 Ft fejenként. Tekintettel arra, hogy a házban nincs víz, elképzelhetetlen, hogy a gyerekek minden nap mosdanának, vagy mindent rendszeresen ki tudnának mosni. Bizonyos, hogy a gyerekek ruházata, cipője is problémát jelent, ami pedig fontos lenne, amikor a városba, szakértői vizsgálatra mennek. A problémás gyerek szakértőhöz szállítása és a beteg gyerek gyógyszere, vizsgálatra vitele is megoldhatatlan problémát jelent. És amennyiben ismét nem tudják kiszorítani ezeket a költségeket a szűkös jövedelemből, másodszorra könnyebb lesz kiemelni a gyerekeket a családból, mint először volt. Bár minden ellátást, támogatást megkapnak, ami elérhető az adott településen, a feltételek hiányában nem tudják a gyerekek szükségleteit megfelelően kielégíteni, így a szociális munkások jóindulatán múlik, hogy kötelességsegőnek fogják-e őket tekinteni, ha nem tudják előteremteni például a busz költséget a kisfiú Miskolcra szállításához. A kérdezett szociális munkások között szerencsére nem tapasztaltam azt a fajta szakszerűtlen gyakorlatot, melynek során utasítgatnák a szolgáltatások felhasználóit, majd – ha feltételek híján – nem teljesítik az elvárásokat, akkor őket vádolják felelőtlenséggel.

Alsózsoltán 1367 gyerek van (0-17 éves), ebből 244-et gondoznak (kb. 18%) alapellátásban vagy védelemben a gyermekjóléti szolgálat szociális munkásai. Részlet az alsózsoltai családsegítő és gyermekjóléti szolgálat 2014. évi beszámolójából:

A tankötelezettség elmulasztása, a gyermekek igazolatlan hiányzása évről évre nő. Egyre több gyermek kerül emiatt a szolgálat látókörébe, ezzel egyidejűleg pedig gondozásba. A védelembé vett és alapellátás keretében gondozott gyermekek veszélyeztetettségének oka elsősorban az iskolai igazolatlan hiányzás, valamint magatartási, beilleszkedési zavarok és az ezzel szorosan összefüggő szülői elhanyagolás. Az iskoláztatási támogatás szüneteltetésére vonatkozó új szabályozás értelmében a gyermekjóléti szolgálat a családdal való együttműködés keretében az 50 órát meg nem haladó iskolai mulasztás esetén az alapellátás eszközeivel nyújt segítséget a család számára a mulasztás okainak feltérképezésében és a problémák megoldásában. 50 igazolatlan óra után az iskoláztatási támogatás szüneteltetésre kerül, a hatóság pedig védelembé vételi eljárást indít a 16. életév betöltését megelőzően. A 16. életévüket betöltött gyermekeknél védelembé vételre csak akkor kerül sor, ha attól eredmény várható. A családgondozás hatására némi javulás mutatkozik az iskolába járási morál területén, de még mindig előfordulnak olyan tanulók, akik kötelezettségeiket időnként megszegik. Továbbra is jelen vannak a deviáns viselkedésű gyermekek, ahol a háttérben gyakran a szülők elhanyagoló nevelése, agresszivitása, italozó életmódja áll. Különösen nagy a probléma ezeknél a gyerekeknél, mert a szülők sem következetesek, elvtelenül védik gyermekeiket, így a probléma kezelése komoly akadályokba ütközik. További gondot jelentenek, a szülők életvezetési problémái, a gyermekekkel való kevés törődés és a helytelen nevelési attitűdök, kapcsolattartási problémák.

(...) Szakmai tevékenységünk, illetve az esetkezelések jellege nagyban megváltozott. Az utóbbi évben egyre több új keletű problémával találkozunk a családgondozók, melyek pszichésen nagyon megterhelőek. Egyre gyakrabban kerülnek a családgondozók klienskörébe családon belüli bántalmazást, szexuális abúzust elszenvedő gyermekek, elhanyagolás alanyai, illetve, pszichiátriai problémákkal küzdő gyermekek és szülők. Így munkánk során nem az információnyújtás az elsődleges feladatunk, hanem nagy szerepet kapott a segítő beszélgetés,

tanácsadás. Mindezek jelzik azt is – a fentiekén túl –, hogy a gyermeket nevelő családok nem csak a szegénység, depriváltság által terheltek, hanem mentálisan és pszichésen is. A kliens feszültségének, pszichés terheltségének oldása a családgondozó részéről, lehetőséget biztosít arra, hogy képessé és nyitottá váljanak a gyermek által közvetített probléma megoldásában való közreműködésre.

A gyermekjóléti szociális munka egyik alapaxiómáját mondja ki a beszámoló írója az utolsó bekezdésben: a sokproblémás családokban a szülők állapotának javítása az elsődleges feladat, hogy képessé váljanak az együttműködésre akár a gyermekjóléti szolgálattal, akár az iskolával a gyermek helyzetének javításában. A gyermekjóléti szolgálat viszont rendszerint eszköztelen a problémák halmozódásával szemben. Ahogy a taktaharkányi szociális munkás – már idézett – megjegyzésében mondta: *„(a szegény cigány családok) olyan mély nyomorban élnek, hogy minden gyereket ki lehetne emelni a családból, de az nem lenne igazságos.”*

Devianciák

A mélyszegénységben élő családok nem csak a gyerekek vizsgálatra szállításáról, gyógyszeréről, változatos tápláló étkezéséről nem tudnak gondoskodni. A téli tüzelő beszerzése is rendszerint megoldhatatlan problémát jelent számukra. Ha az önkormányzat vagy a karitatív szervezetek nem segítenek a problémán, és nem akarnak megfagyni, nem marad más megoldás, mint a falopás. Ezt a megállapítást illusztrálja a következő cikk, amit az Indexen találtam:

Miklósi Gábor: Tíz stihlfűrészes közül csak egy cigány²⁰

A taktaharkányi cigánysor lakói naponta kibicikliznek fáért, de nem mindig jutnak haza a tüzelővel.

Taktaharkány cigánysorán sok tucat család él mélyszegénységben. A szerencsésebbek szocpolos egyenházak szobáiban, a legszegényebbek ajtó, ablak és olykor tető nélküli viskókban, nyolcan-tízen.

A Tüzép-telep tavaly bezárt, a zömmel szociális jövedelmekből élőknek nem telik tűzifára, fűteni muszáj. Az erdőbe már nem járnak fáért, mert arra a cigánytelep mellett lakó önkormányzati mezőőr azonnal felfigyel. Oda a szomszéd falvak szegényei lopóznak át éjszakánként.

A harkányi férfiak és nagyobb fiúk pár kilométerre, a vasút melletti, vadon nőtt cserjésbe bicikliznek ki naponta tüzelőért. A fejszével kivágott és felhasogatott akácágak egy-másfél napnyi meleget adnak.

A romáknak nincs engedélyük a cserjés tulajdonosától. A vasút melletti úton nem lehet a fával megrakott biciklivel észrevétlenül hazahajtani, a tüzelőért folytatott napi szintű bújócska gyakran végződik bírsággal. A telepen mindenkinek összegyűlt már 50-60, vagy akár 2-300 ezer forintnyi büntetése. Aki nem tud fizetni, leüli.

A romák úgy érzik, rájuk szálltak a rendőrök. Az egyik fiatal fiúnak például rendőrségi papírja van róla, hogy 0,7 köbméter, azaz hét mázsa fával a csomagtartóján kerekezett hazafelé. Fogalmuk sincs, mit kéne csinálniuk, hogy ne fagyjanak meg.

²⁰ http://index.hu/belfold/2009/02/16/tiz_stihlfureszes_kozul_csak_egy_cigany/ (2015.06.30.)

A cserjésben munkálkodó férfiakat, gyerekeket az Index látogatásakor is feljelentették a rendőrök. Mint mondták, ők nem mérlegelhetik, mekkora az elkövetőnél otthon a szükség: más fáját kivágni nem szabad. A romák tüzelő nélkül bicikliztek haza.

Mint a fenti esettanulmányokból és a gyermekjóléti szociális munkások beszámolóiból láttuk a szegénytelepeken gyakori a lopás, az erőszak. Ballagást ünnepelnek, és részegen szétverik a telefonfülkét; Piroskától ellopják a kölcsönkért szerszámokat; a fiatalok banda drogos kábulatban bántalmazza és kirabolja az utcában élő idős asszonyt; Andrea fogyatékos fiát addig provokálják, amíg dühkitörésében a gázpalackkal fenyegeti az utcában lakó gyerekeket; az iskolában a gyerekek verekednek; a gyerekek konfliktusaiba beszállnak a felnőttek is; és így tovább. A megkérdezett családok szinte mindegyikében voltak olyan családtagok, akik már börtönviseltek voltak, vagy éppen börtönben voltak.

A szolidaritás hiánya

A bevándorlók közösségeiben, mint amilyen a lyukóvölgyi telep, a sajóbábonyi, az alsózsolcai és a meggyasói, nincsen szolidaritás, és nagyon sok a konfliktus. Bár érdekes módon nagyon kevés egyedülállóval találkoztam a terepmunka során, a legszegényebbek mind élettárral élnek, de a kapcsolatok nagyon törékenyek, gyakori a partnerek változása, ahogy a 3. esettanulmányban láttuk. Még azokban az esetekben is, amikor a rokonok közel laknak egymáshoz, gyakori a kapcsolat megromlása. A rokonok sem számíthatnak egymásra, ha egyik félnek sincs mit adnia. Amikor rákérdeztem, hogy kitől kérhetnek segítséget, ha hirtelen bajba kerülnek, gyakran kaptam azt a választ, hogy „senkitől. Nekik sincs. Miből adjanak?” A forráshiány még az olyan esetekben is akadályozhatja a szívességek nyújtását, amikor nem kellene pénz hozzá. Ez gyakori konfliktusforrás. A szolidáris kapcsolatok hiánya megakadályozza például, hogy a felek ügyeljenek a másik tulajdonára, szemmel tartásuk javait. A közelebbi kapcsolat akadályozhatná az egymás javainak eltulajdonítását, ezeken a településeken viszont nagyon sok a lopás. Ugyanúgy nem tesznek feljelentést, ahogy Marica sem tett, bár tudják, hogy ki az elkövető. Ennek oka nyilván a retorziótól való félelem.

A támogató kapcsolati háló szempontjából a korábban intézetben nevelkedettek vannak a legrosszabb helyzetben. Sokan a szüleiket sem ismerik. A testvéreket inkább, de rendszerint ezek a kapcsolatok sem nagyon szorosak, mert a testvérek rendszerint más-más településen élnek. Azok a volt intézeti neveltek vannak jobb helyzetben, akik kaptak életkezdési támogatást, és ebből házat vettek. Ők jó partinak számítanak, ahogy egyik interjúalanyom mondta, őket „beházasítják”. De ez esetben is az a lényeg, hogy hová házasítják be, van-e annak a családnak támogató képessége. Az életkezdési segélyből megszerzett javakat ugyanis egyébként a nyomorúságban hamar felélik. Erre is láttam a kutatás során példákat.

A helyi közösségekben hagyományosan létezett a *szomszédsági támogató rendszer*, ami jövedelemforrás volt a falu szűkölködőinek. A háztartási segítségért legtöbbször nem pénzt kaptak a helyi közösség szegényei, hanem élelmiszert vagy más fogyasztási cikket, szolgáltatásokat.²¹ Ilyen

²¹ Egy korábbi munkámból idézek az ilyesfajta megélhetést segítő támogató hálózatok leírására: „A szomszédsági közösségnek van egyfajta sajátos támogatórendszere, amelyben nem pénz áramlik, hanem élelmiszer (gyakran egyébként a kölcsönt is élelmiszerben adják a szomszédok) és egyéb megélhetési cikkek. A napszámos családok jobb helyzetű és a helyi közösségben jobban megbecsült tagjait gyakran hívják kisebb házi munkák elvégzésére a jobb módú családok. Ennek ellenértéképpen legtöbbször élelmiszert kapnak. Gyakori a részes munkavégzés is ... Ezek viszont a bizalmon alapuló kapcsolatot tételeznek fel, úgyhogy tényleg csak

példákat is láttam a kutatás során, de úgy tűnik, fogyóban van a bizalom, ami az ilyesféle segítség alapja. Ahogy az egyik település szociális munkása elmondta: *„Lehetne dolgozni az idősek kertjeiben, amiket már az idősek nem tudnak megművelni, de félnek beengedni a munkanélkülieket vagy közmunkásokat a kertbe. Volt már rossz tapasztalat, a beengedett körülnézett, azután eltűnt az élelmiszer a füstölőből, a termés a kertből.”* A falvakban nem csak a cigánytelepek lakói között, hanem a cigányok és nem cigányok között is vannak konfliktusok (bár a cigánytelepek szegregáltsága miatt sokkal kevesebb, mint a cigánycsaládok között). Az idősebbek nem tudják megvédeni a tulajdonukat, így eltűnik a termés vagy a száradó ruha az udvarról, a hús a füstölőből, és néhányan – mint a sajobábonyi esetben – áldozatul is esnek a fiatalokból álló, rendszerint drogos bandák támadásának. A szenzáció futótűzként terjed, félelmet kelt. Ezért nem csoda, hogy a környéken egyre népszerűbb a Jobbik, ami védelmet ígér az ilyen atrocitások ellen.

III. Iskolák – ahogy a szociális szakemberek, a családok és a gyerekek látják

Mint már említettem, az iskolák vizsgálata a kutatócsoport más tagjainak volt a feladata, én csak azt igyekeztem megtudni, hogy milyenek látják az iskolákat a szociális munkások, a hátrányos helyzetű családok és a gyerekek. A következőkben tehát csak az ő szempontjukból látjuk az iskolákat, ami igen egyoldalú nézőpont, nem szól arról, hogy a pedagógusok hogyan élik meg a mindennapjaikat a hátrányos helyzetű települések hátrányos helyzetű iskoláiban.

Szegregáció²²

Az iskolák közül egy alapítványi (a Nyitott Ajtó Baptista Általános Iskola), a többi állami iskola. A baptista iskola missziójának tekinti a hátrányos helyzetű gyermekek nevelését és oktatását, így ebben az iskolában csupa olyan gyermek tanul, akik Miskolc szegénytelepeiről (a számozott utcákból, a Lyukóvölgyből, a Vasgyári telepről, stb.) jön, és általában cigány. Kívülről talán a baptista iskola közelíti meg a leginkább a közösségi iskolamodellt, amely nem csak a gyerekeknek, hanem a szülőknek is szolgáltat. Igen sok programjuk van a szülők számára (családi nap, roma nap a szokásos karácsonyi, húsvéti, farsang, stb. rendezvények mellett). A baptista iskola viszont nem ott van, ahol a családok élnek, hanem valamivel távolabb. Így kiválóan egészíti ki az iskola törekvéseit a lyukóvölgyi közösségi ház, amely a baptista iskola tanítványainak működtet tanodát, és ugyanakkor a szülőket is igyekszik szolgáltatásaival elérni.

A vizsgált települések iskoláinak zömében nagy probléma a cigány tanulók magas aránya. A kistelepülés, *Bükkaranyos* iskolája kis iskola, nagyon kevés tanuló van. Bár a festői szépségű település Miskolc felőli részén jómódú családok laknak, ők azonban beviszik magukkal a gyerekeiket a nagyvárosba. Még az alsóban 10-12 gyerek jut egy osztályra, a felsőben csak pár gyerek van, nyolcból

keveseknek jelentenek nagyjából biztos jövedelemforrást. Ezek a kapcsolatok teszik lehetővé az ajándékozási ügyleteket is, például fölösleges palántát, ruhaneműt ajándékoznak a szomszédok vagy családtagok egymásnak. Ezek is tipikus reciprok cserék, hiszen a „ma nekem, holnap neked” elvét követik, megerősítik a szomszédsági védőhálót. Az ilyen csereügyletek egyébként korlátozottak, azaz csekély a szomszédsági közösségek eltartó ereje. A legszegényebbek mindenképpen kiesnek belőle. (Kozma, Czibere, Csoba 2004: 71 és kk.o.)

²² Az Egyenlő Bánásmód Hatóság korábban indított eljárást szegregáció miatt például a taktaharkányi iskola ellen: EBH indított korábban eljárást szegregáció miatt. **Megszüntették az iskolai szegregációt Taktaharkányban** 2010. október 25. hétfő, 17:35 <http://www.dalit.hu/megszuntettek-az-iskolai-szegregaciott-taktaharkanyban/>

összesen három tanuló fog végezni az idén. A helyi szociális munkás az okot a 6-8 osztályos középiskolai oktatás bevezetésében látja: *„Amikor létrejöttek a hat- és nyolcosztályos gimnáziumok, a jobb eredményeket elérő gyerekeket elvitték Miskolcra. A jobbakat már 4. osztály után elviszik, majd a jó közepesek is távoznak a 6. osztály után.”* A felső tagozat részben osztott: a 8. osztályosok egy osztályban tanulnak a 6. osztályosokkal. A felső tagozatosok csaknem mind cigánygyerekek. Az iskola léte ezért bizonytalan. De a települések nagyon igyekeznek megőrizni az iskoláikat, mert az iskola elvesztése a település lakosságmegtartó erejét gyengíti. Ha a fiataloknak máshová kell iskolába járatniuk a gyerekeiket, könnyebben elköltöznek.

Alsózsoltán két iskola van, az egyik szegregált, a Benedek Elek Tagiskola, amely közel van a cigánytelephez, és ahol a tanulók 95%-a cigány. Az anyaiskolában, a Hermann Ottó Általános Iskola és Alapfokú Művészet Oktatási Intézményben *„nem ez a helyzet. Korábban elit iskola volt, és félnek a lecsúszástól. Csökken a gyerekek száma, mert a szülők inkább elviszik a gyerekeket másik iskolába, ha úgy látják, csökken az oktatás minősége, ill. több a cigánygyermek. Nagy a felvételi körzetük, Sajóládon és Felsőzsoltán egyházi iskola van, aki nem akarja egyházi intézménybe járatni a gyermekét, idehozhatja. Zeneiskola, a tehetséges tanulókat felkarolják. A pedagógusok „színtelenítenek”: ha problémájuk van a gyerekekkel (tétvesség, higiéniai gondok, felszerelés hiánya, a kicsik bepisilése), jeleznek a gyermekjóléti szolgálatnak, nem gondolják, hogy ezzel nekik is dolguk lenne. Nem tárgyalnak a szülőkkel. A szülők pedig nem engedik be őket, ha látogatni mennek, mert bizalmatlanok”* mondta erről a település szociális munkása. Az interjúk során kérdezett szülők közül többen a távolabbi (jobbnek tartott) iskolába írták a gyermeküket, majd inkább átvitték a közelibe, mert oda nem kellett kísérni őket. A gyerekek pedig beszámoltak arról, hogy a Hermann iskolában a tanároknak sokkal nagyobb elvárásai vannak. Világosan kiderült, hogy nem csak a kíséréssel volt a probléma.

Nagyon hasonló a helyzet Sajóbáonyban, ahol a kb. 150 tanuló 90%-a cigány. A nem cigány családok elviszik a gyerekeiket Miskolcra, Szirmabesenyőre, Sajókeresztúrra, főleg, akik ott dolgoznak. Két párhuzamos 7-8. osztály van. Évente 40 gyerek születik a településen, az óvodai létszám nem csökken, az iskolai létszám viszont igen. Az iskolai pedagógusok szenvednek a gyerekekkel, a magatartási problémák miatt: a gyerekek és főleg a túlkorosak tiszteletlenek, „beszólnak” a tanároknak, agresszívek, a túlkorosak szexuális ajánlatokkal zaklatják a társaikat. Egy kislánnyal beszélgettem ottlétemkor, panaszkodott, hogy a tanárok kiabálnak velük. Ugyanakkor igyekeznek a gyerekeket az iskolában tartani, nem élnek a magántanulóvá minősítés módszerével. Egy gyereket tettek csak ki magántanulóként súlyos bűncselekmény miatt (egy társukat bántalmazták súlyosan csoportosan).

A kivétel ez esetben is a Böcsi Általános és Szakiskola, Alapfokú Művészetoktatási Intézmény, amely 10 évfolyamos. A szakiskolában csak egy szak van, az élelmiszer- és vegyiáru kereskedő. A tanulók összetétele évfolyamonként változó, nem magas a cigánytanulók aránya. Van, ahol fele-fele az arány, van, ahol kisebb. A felső tagozatba a környékbeli településekről is jönnek tanulók, a szomszédos települések iskoláinak egy részében ugyanis csak alsó tagozat van. Nem jellemző, hogy elvinnék a gyerekeket az alsótagozat elvégzése után. Az iskola igen széles profilú, művészetoktatási intézmény is, és integrált oktatást is vállalnak, sajátos nevelési igényű, tanulásban akadályozott gyerekeket is felvesznek. Alkalmaznak logopédust, iskolapszichológust. Korábban is volt iskolaotthonos oktatás alsóban, most kötelező a felsősöknek is. Ezt is biztosítják, és senkit nem küldenek el. Sok szabadidős elfoglaltságot kínálnak a tanulóknak: sport és művészeti szakköröket. Magántanuló kevés van, korábban több volt, de az utóbbi időkben – ahogy a gyermekjóléti szolgálat vezetője elmondta – a KLIKK tiltja ezt, „csak egészségügyi okból” tartja elfogadhatónak. A problémák esetén fegyelmit

tartanak, a többszöri fegyelmi esetén kizárják a gyerekeket. Mindössze két ilyen eset volt az utóbbi időben. Három olyan család van, amelynek gyermekei – minden erőfeszítés ellenére – sem járnak iskolába. A többiek a családi pótlék megvonása és a bírság rákényszeríti arra, hogy biztosítsák a gyermek rendszeres iskolába járását. Egy olyan család van, ahol öt gyerek esetében van felfüggesztve a családi pótlék, az apuka viszont azzal utasította el a beavatkozást, hogy „nem maguk tartják el a gyerekeket...”. 250 óra igazolatlan hiányzás után már rendőrségi feljelentés következik, két ilyen esete volt a gyermekjóléti szolgálatnak most júniusban. De csak 16 év alatti általános iskolások esetében történik rendőrségi intézkedés.

A szociális szolgálatok és az iskolák

Mint fentebb láttuk, a vizsgált települések nagyobbik hányadában az együttműködés megfelelő az iskolák és a gyermekjóléti szolgálatok között. Ebben a fejezetben a konfliktusokról írok. A nézeteltérések általában a különböző probléma- és feladatértelmezés, valamint az intervenció értékelése körül alakulnak ki.

Az egyik hátrányos helyzetű településen nagy iskola van, kb. 340 tanulóval, akik között nagyon sok a halmozottan hátrányos helyzetű és a túlkoros. A nem cigányokat elvitték a szülők. Az iskolaigazgató és a gyermekjóléti szolgálat között konfliktus van, mert – ahogy a település szociális munkása mondja „*az iskola szabadulni akar a problémáktól, kizárja, magántanulóvá nyilvánítja a problémás gyerekeket. A kizárt gyerekek csellengnek, lopnak. Romlik a település híre, a gyerekek meg esélytelenek. Idén 14 gyereket zártak így ki, 13-14 éveseket, főleg fiúkat! Nem tesznek semmit a problémák kezelése érdekében. Megtartják a szülői értekezleteket és fogadóórákat, de a szülők legalább fele egyáltalában nem jár el, legfeljebb akkor megy be az iskolába, ha valami sérelem éri a gyereket. Az igazgató nem akar konfliktust vállalni a szülőkkel, nem fogadja őket, nem beszél velük. Bár a gyerekeknek négy óráig iskolában kellene lenniük, egy kiskaput kihasználva – a szülők nyilatkozhatnak, hogy ők meg tudják oldani a gyerek felügyeletét, és akkor nem kell bent maradniuk – a problémás gyerekeket hazaküldi, a szülővel aláírattja a papírt, hogy nem kéri a délutáni foglalkozást. Csak azok vannak bent, akinek a szülője dolgozik. Volt olyan, hogy a gyerek csak összevitatkozott a társával, és már elintézték, hogy ne legyen bent délután. Kifogásoltuk, de eredménytelenül. Az igazgatóhelyetttessel és a pedagógusok egy részével jó a kapcsolatunk, ők igyekeznek a problémákat helyben elintézni, rendezünk közös esetmegbeszéléseket is. Korábban két évig volt itt tanoda. Az iskola tanárai egyébként jó szakemberek, sok programot szerveznek a gyerekeknek: digitális tanítás, erdei iskola, pályázatok.(...) A szomszéd kistelepülésen) működik egy tagiskola, két tanító dolgozik az osztatlan alsó tagozatos négy osztállyal, 28 tanulóval, akiknek a 40%-át innen viszik át a szülők. Az ottani polgármester támogatja az iskolát, a falusi rendezvényekre meghívja a nem ott lakó iskolás gyerekek szüleit is.” A nem kíváncsú gyerekektől való megszabadulásnak más módszerét is láthatjuk ugyanebben az iskolában: a magántanulóvá nyilvánítás alternatívájaként felajánlják, hogy vigye a szülő a szomszéd települések egyikének iskolájába át a gyerekeit, ahogy az a 3. esettanulmányban szereplő családdal történt.*

A következő esetet nem a nyomorúság érzékeltetése miatt hoztam ide, hanem egyrészt a korai gyermekvállalás generációs átörökítését, másrészt a magántanulóvá nyilvánítás dinamikáját igyekszem vele illusztrálni.

5. esettanulmány: id. Ilona, ifj. Ilona és Pandóra

Az interjún a három nőt kérdeztem, a két Ilonát és Pandórát, a férfiak éppen közmunkán voltak. A bejárati ajtó előtti lépcsőre ültünk le, a lakásban valamit főztek, ami igen bűdös volt.

Lakóhely, környezet

Kétszoba-konyhás ház Lyukóvölgyben, romos lépcső, a szobákat függöny választja el a konyhától, minden elhasznált, lomizából származhat, de rend, és a körülményekhez képest tisztaság van. A kis házban négy generáció, három háztartás él együtt.

Háztartás:

- *id. Tamás háztartásfő 57 éves, 8 általánost végzett, a kohászat után a városgazdánál dolgozott, közmunkásként*
- *id. Ilona szintén 57 éves, 6 osztályt végzett, 14 évesen már dolgozott a kohászatban, 33 évet dolgozott. Most intézi a leszázelékolást, eddig szociális segélyt kapott. Négy gyereke van (Erzsébet 36, Ilona 35, Tamás 33, József 28 éves), már mind családostok, csak ifjabb Ilona és gyermekei élnek az idősebbekkel egy fedél alatt.*
- *ifj. Ilona 35 éves, háztartásfő, 8 osztályt végzett, nem volt munkahelye, jelenleg gyermeknevelési támogatást kap, özvegy, férje 40 évesen meghalt (dolgozott építkezésen, egy reggel nem ébredt fel), 4 kiskorú gyermeke van:*
- *Pandóra 15 éves, az ált. isk. 5. osztályát végezte el, magántanuló, 5 hónapos terhes*
- *Ilona 11 éves, ált. iskolás*
- *Csilla 8 éves, ált. iskolás.*
- *Diána 17 éves, Dávid élettársa, már van egy háromhónapos gyermekük (több művi vetélése is volt, bánja, hogy terhes lett, de a harmadikat már nem akarták elvetetni, hurkot akarnak föltetetni egészségügyi okból – vizesedik a lába), iskolába jár, péknek tanul.*
- *Dávid 18 éves háztartásfő, Diána élettársa, 8 általános iskolai osztályt végzett, közmunkásként dolgozik.*

Minden gyerek védelemben van: hiányzások, iskolai verekedések miatt. Ha méltánytalanság éri őket, ütnek. Összetartó a család, nem tűrik, ha valakit méltánytalanság ér a családból, ezért belesúsznak veszélyes helyzetekbe.

Megélhetés

Jövedelmek (Itt csak ifj. Ilona háztartását vizsgálom, mivel neki vannak iskolás gyermekei.)

Kb. 200000 Ft, ami Ilona özvegyi nyugdíjából, a Csilla után kapott gyermeknevelési támogatásból, a négy gyerek után kapott árvasági ellátásból tevődik össze, 5 főre ez kb. 40000/fő.

Kiadások

Az egyszerre megkapott több havi özvegyi nyugdíjból és árvaellátásból rendbe hozták a házat, hogy hazajöhessen Pandóra kisgyereke. Diának és Dávidnak szereztek másik házat, mert ide már nem jöhetett volna a második kisgyerek.

Iskola

Pandóra magántanulónvá válásának története: Pandórát az iskolában egy fiú szexuálisan zaklatta, levette a nadrágját, erőszakoskodott vele. Pandóra megütötte, összeverekedtek. „Salamoni

döntésként” mindkettőjüket kirúgták. Pandóra a közösségi házba jár pótvizsgára előkészítőre. Terhes, úgy szeretne pótvizsgázni, hogy egy év alatt elvégezzen kettőt.

Jövő

Pandóra gyermekével a nagymama, ifj. Ilona megy gyes-re, mivel rövidesen lejár a gyermeknevelési támogatása. A gyerekek továbbtanulását tervezik. Diána gyermekének gyámjául is a nagymamát szeretnék kineveztetni, bár Dávid, Dia élettársa elmúlt 18 éves. Az interjú során ezt a kérdést hosszan tárgyalták. ,

Tehát az idősebb Ilona 21 éves volt, a mikor az első gyermekét szülte, és 33 éves munkaviszonya volt. Az ifjabb Ilona viszont már 16 évesen szült, munkaviszonya sosem volt, és 35 évesen lett nagymama. Diána 17 évesen szülte első gyermekét több terhesség-megszakítás után. Pandóra 15 évesen várja első gyermekét. Diána azért lett magántanuló, mert terhes lett, Pandóra pedig azért, mert verekedett. A verekedés a viták szokott elintézési módja a szegények társadalmában, a méltánytalanságot, sértést meg kell torolni, mert különben gyengének fog az ember tűnni, és a többiek „rászállnak” (láttuk a fogyatékos fiú esetét a 3. esettanulmányban). A magántanulóvá válás után Pandóra szinte azonnal teherbe esett. A szociális munkások elbeszélése szerint ez is tipikus: az iskolából való kiesés után a lányok nagyon gyorsan teherbe esnek, megszűnnek gyerekek lenni.

Visszatérve az iskolák és a szociális szolgáltatások közötti viszonyra: Egy másik településen egy iskola van, 300 fölötti tanulói létszámmal. A gyermekjóléti szolgálatnak 150 körüli az éves esetszáma, az iskolás gyerekek 50%-a alapellátásban van. A gyermekjóléti szolgálat szociális munkása szerint jó a kapcsolata az iskolával, van gyermekvédelmi felelős. *„Akiből az iskola problémát akar csinálni, azt jelzik. Például a gyerek bűdös. Nincs víz otthon, mit csináljon? Amit mi tekintenénk problémának, azt rendszerint nem jelzik. Nem tudom napi szinten ellenőrizni, hogy a gyerek fürdött-e, vagy sem. Egyedül látom el a gyermekjóléti szolgálatot! Adtunk tetűirtó szert, az önkormányzat adott mosógépet, centrifugát – nem használták. Nem értik meg, hogy milyen az a gyerekek.”* Nem értek egyet a szociális munkás kollégával abban, hogy a fürdési lehetőséget, mosógépet, centrifugát azért nem használják a rászoruló családok, mert nem érznek együtt a gyermekeikkel. Ennek a problémának az értelmezését fentebb már láttuk: a szegény családok szégyellik a nyomorúságot (*„mert mi bűdösek vagyunk”*), ráadásul gyakran az anyák az 5-6 gyereket nem is képesek egyszerre mozgatni. A lyukóvölgyi példából úgy tűnik, hogy ahhoz is munka és erőfeszítés kell, hogy a rászorulókat használják azokat a szolgáltatásokat, amelyekkel a maguk és gyermekeik életminősége javítható. Erre az a szociális munkás, aki egyedül, 100-150 fős esetszámmal dolgozik, nem képes.

Arról is volt már szó e tanulmány lapjain, hogy a szociális szolgálatok és a védőnők kötelességüknek érzik a szegénység csökkentését: adományokkal segítik a gyermekes szülőket, szereznek cipőt, ruhát, tüzelőt. Volt olyan önkormányzat, amely a szociális munkás kérelmére kamatmentes kölcsönt adott az áram visszakötésére.

Iskola és családok

Ahogy az esettanulmányokból is láttuk, a szülők és az iskola közötti kapcsolat igen változatos. A legszegényebbek képtelenek még akár a legjobb iskolával is együttműködést kialakítani. A tanárok és a gyermekjóléti szolgálatok munkatársai ezt időnként elhanyagolásnak minősítik, pedig rendszerint csak arról van szó, hogy a szülők alulképzettek, nem tudnak segíteni a gyerekeiknek, és nem tudnak mit kezdeni az iskolai problémákkal. Van olyan szülő, aki rendszeresen bejár az iskolába, részt vesz a

rendezvényeken, és van, aki csak probléma esetén keresi meg az osztályfőnököt. A családok többségében van kisgyerek, így nem is érnek rá a szülők az iskolába bejárni. A legutóbbi rendelet alapján a gyerekeknek délután 4 óráig bent kell lenniük az iskolában. Ezt főleg a kamaszok nehezményezik, de a tanárok egy része sem szeretné még délután is az iskolában látni a túlkoros, magatartásproblémás gyerekeket.

Mint fentebb láttuk, az iskolák egy része úgy működik együtt a gyermekjóléti szolgálattal, hogy jelzi a problémát, de nem gondolják, hogy ezen kívül bármi teendőjük is lenne. A osztályfőnökök gyakran nem tudják, milyen körülmények közül jön a gyerek. Az iskolák többsége komolyan veszi, hogy nem kell az osztályfőnököknek meglátogatni az osztályuk tanulóinak családját. Ez azért súlyos gond, mert nem tudják, mit várhatnak el a gyerekektől. Nyilvánvaló, hogy ahol egy szobában nyolc-tíz fő él, ott nem lehet elvárni, hogy a gyerek otthon bármilyen feladatot teljesítsen. Az is biztos, hogy a gyerek fáradtan megy iskolába, mert ilyen körülmények között pihenni sem lehet megfelelően. A felszerelése sem lesz megfelelő, mert nem tudja megvédeni a kisebbek érdeklődésétől. A higiénias problémákról már fentebb idéztem egy szociális munkást: *„Akiből az iskola problémát akar csinálni, azt jelzik. Például a gyerek bűdös. Nincs víz otthon, mit csináljon?”*

Az iskola nem becsüli azokat a készségeket, amelyeket esetleg a családok átadnak a gyerekeiknek. A családok nagy részében bevonják a gyerekeket az otthoni teendőkbe, sőt találtam arra is példát, hogy a nagyobb fiúkat elviszik a szülők magukkal napszámba. Ez a nevelés csak arra az életformára készít fel, amelyben a gyerekek ma is élnek, és ami nem nyitott egy másfajta jövő felé. A szülők nagy része pontosan tudja a tanulás értékét, de ehhez nem tudja a gyermekét hozzásegíteni. A másik oldalon az iskolai tudás jórészt használhatatlan a gyerekek mindennapi életében, vagy legalábbis nem világos, hogy miképp függ össze a mindennapi életükkel. A cigány fiatalokat akkor sem veszik fel a munkaadók, ha szakképzettséget szereztek, a közmunkához vagy napszámos munkához viszont nem kell szakértelem. A továbbtanulás támogatását a családok részéről a családi ellátások további folyósítása motiválja, ha motiválja. Ugyanis a fiatalok szeretnék önállóak lenni, pénzt keresni, és azt önállóan elkölteni. Így nagyon gyorsan igyekeznek feladni a gyermekstátuszt. Ennek pedig legegyszerűbb módja az élettársi kapcsolatra lépés és a gyermekvállalás.

Összefoglalás: Milyen társadalmi hatások jelennek meg a fejlesztésbe bevont iskolák mindennapi életében?

Tanulmányommal a „Digitális úton, útfélen” című fejlesztési projekt eredményeihez szeretnék hozzájárulni azzal, hogy vizsgáltam a fejlesztésbe bevont iskolákba járó hátrányos helyzetű, túlnyomórészt cigány gyermekek és családjaik pszichoszociális helyzetét, nevelési/nevelődési sajátosságait, az iskolához fűződő viszonyát. Tanulmányom célja annak bemutatása, hogy milyen társadalmi hatások jelennek meg a fejlesztésbe bevont iskolák mindennapi életében.

A kutatásba bevont településeket – a két miskolci településrészrel együtt összesen nyolcat - az iskolák listájából választottam. Interjúkat készítettem a település gyermekjóléti szolgálatának szociális munkásaival és az iskolába járó gyerekek családjaival. Elsősorban cigány családokkal beszélgettem, mivel a legsúlyosabb helyzetben a cigánycsaládok és gyermekeik vannak, az ő esetükben a legjelentősebb az iskolák esélykiegyenlítő szerepe, és tapasztalataim szerint az iskolák számára is a legnagyobb kihívást azok a társadalmi problémák jelentik, amelyek a cigánygyerekekkel együtt jelennek meg az iskolák falai között.

Vizsgáltam a helyi közösségek és a hátrányos helyzetű családok jellemzőit, valamint a hátrányos helyzetű családok viszonyát az iskolákhoz, a tanuláshoz/tanításhoz.

A kisebb települések mind Miskolc agglomerációjába tartoznak. Egy részük, mint Bükkaranyos, Sajóbábony vagy Alsózsolca részben Miskolc elővárosának, alvófalujának tekinthető. Bőcs kivételével valamennyi település szerepel a hátrányos helyzetű települések listáján, Megyaszó és Taktaharkány a leghátrányosabb helyzetű települések közé tartozik. A hátrányos helyzetű településeken magas a munkanélküliség, a települési önkormányzatok változó sikerrel igyekeznek kihasználni a kínálkozó foglalkoztatás-fejlesztési lehetőségeket. A közmunka igen nagy népszerűsége tette szert, mivel a munkavállalás ára kicsi, helyben van, és jelentősen növeli a segélyezett családok jövedelmét, és hasonlít a falusi munkavállalók által jól ismert napszámhoz. Ugyanígy nagy jelentősége van a hátrányos helyzetű közösségekben és a főleg a szegregált cigánytelepeken a komplex telepprogramnak, mely a leghátrányosabb helyzetű népesség közelébe viszi a szolgáltatásokat, közösségfejlesztő munkát tesz lehetővé, és rendszerint foglalkoztatási programot is tartalmaz.

A leghátrányosabb helyzetű települések jellemzője a leépülés, elöregedés, csak a cigánycsaládokban születnek gyerekek, ezért az iskolákba is nagy hányadban cigánygyerekek járnak. Az elöregedő településeken rendszerint elindul a gettósodás folyamata. Az elhagyott házakba költöznek be a cigánycsaládok. Az iskolás gyerekeket az ingázó szülők magukkal viszik a munkahelyük közelében lévő óvodába, iskolába, majd elköltöznek. A vizsgált települések többségében máig is van szegregátum, cigánytelep.

A hátrányos helyzetű családok között vannak olyanok, amelyek segítséggel képesek a kielégítő egyensúlyi helyzet elérésére. A mélyszegénységben élő családok viszont rendszerint sokproblémás családok:

- A lakhatási körülmények – a bőcsi Dankó Pista utca kivételével – lesújtóak a faluvégi telepeken. A házak többsége szociálpolitikai kedvezménnyel épült, az építők a lehető legtöbb hasznot akarták zsebre tenni, kizárólag a gyerekek után járó kedvezmény összegének töredékéből építették őket. Így e háznak jóformán nincsen alapja, nincsenek megfelelő nyílászárók, eresz híján az eső alámossa őket. Legtöbbjük 10-15 éve épült, de már alig több romhalmaznál, emberi lakásra alkalmatlan és veszélyes.
- A mélyszegénységben élő családok jövedelme alacsony, stabil összetevői a családi ellátások, az egy főre jutó jövedelem még a közmunka végzés esetében is alig haladja meg a 30000 forintot.
- A lakások zsúfoltak, gyakran több generáció és több háztartás él együtt. A berendezés hiányos, rossz állapotú, kultúráközvetítő tárgyak alig vannak (legtöbbször csak öreg televízió van, könyvek elvétele sem található).
- A családokban rendszerint 5-6 gyermek él. A szülők alacsony iskolai végzettségűek, és gyakran nagyon fiatalon vállalnak gyermeket, nem ritka a 16 év alatti terhes.
- A cigánycsaládok a hátrányos helyzetű településeken rendszerint bevándorlók, ami azt jelenti, hogy nincsenek kapcsolataik az adott településen. Társas támogató rendszerük a szűk családra korlátozódik. A családok között gyakori a konfliktus, a szegénység miatt a nyomortelepeken gyakoriak a lopások. A nyomorgó családokban alig akad olyan mintaként szolgáló személy, aki kiemelkedett a szegénységből, és így integrálódott a többségi társadalomba.

- A legszegényebb családok számára a szociális szolgáltatások is inkább veszélyt jelentenek, mintsem forrást, ugyanis a nagyon sok hiánnyal szemben a szociális munkások is eszköztelenek, a családok pedig források híján képtelenek az elvárásokat teljesíteni.

A vizsgált települések iskoláinak jó része is szegregált, közkeletű megnevezéssel „cigányiskola”. Az iskolákkal azok a családok sem elégedettek, akik képesek a kielégítő egyensúlyi helyzetet megteremteni. Az iskolák küszködnek a sokproblémás családok sokproblémás gyerekeivel. Az iskolában ugyanis megjelennek mindazok a gondok, amelyekkel a gyerekek otthon találkoznak.

- A mélyszegény családok gyermekei alultápláltak (ahogy a felnőttek is), gyakrabban betegek, ami oka a hiányzások, lemaradások egy részének.
- Az alultápláltság, az ingerszegény környezet és az elhanyagoló nevelés (személyre szóló figyelmet biztosítani az egyes gyerekeknek ilyen nagy családokban valójában lehetetlen) miatt a szegénységben nevelkedő gyerekek gyakran a fejlődésben visszamaradottak mind fizikailag, mind értelmileg. Gyakran küszködnek tanulási nehézségekkel.
- A szegénység súlyos stresszt jelent, ami magával hozza az agressziót a családokon belül. De az olyan stresszoldó módszerek is gyakoriak, mint az alkohol és drog (annak is a legkárosabb formái, mint a hígító). A túlkoros gyerekekkel vagy szakiskolásokkal a drog is megjelenik az iskola környékén.
- A munkátlanság viszonyai között a mindennapi életnek nincs struktúrája, így a gyerekek nehezen tartják be az iskolai fegyelmet.
- A családok közötti konfliktusok beszűrődnek az iskolákba is, így gyakoriak a verekedések. Nehéz megakadályozni a bandákhoz nem tartozók áldozattá válását. A bántalmazott gyerekek pszichésen is sérültek.
- A zsúfolt lakásokban nem lehet tanulni, pihenni sem, és a gyerekek felszerelése sincs biztonságban.
- A szegények házaiban nincs víz, azt gyakran 100-150 méterről kell hozni. Így a gyerekek higiéniai állapota is lesújtó.

Az iskolák válasza ezekre a kihívásokra gyakran a hárítás: vagy saját kompetenciakörükön kívülnek minősítik a problémát, és igyekeznek azt áthárítani a gyermekjóléti szolgálatra; vagy úgy igyekeznek szabadulni a problémás, túlkoros gyerekektől, hogy magántanulóvá minősítik, esetleg rákényszerítik a szülőket, hogy másik iskolába vigye.

Valójában kérdés, hogy pusztán módszertani fejlesztéssel sikerülhet-e a hátrányos helyzetű iskolák nevelési/oktatási gyakorlatát fejleszteni.

Hivatkozások:

Babusik Ferenc (2005): *Az esélyegyenlőség korlátai Magyarországon. Státusz, etnicitás, kirekesztődés az egészségügyben és a szociális szférában*. Budapest, L'Harmattan.

Bourdieu, P. (1997): Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In: A társadalmi rétegződés komponensei. (szerk.: Angelusz Róbert) Új Mandátum Könyvkiadó, Bp. 1997. p. 156-177.

Diószegi-Horváth Nóra (2013): Amikor a Jobbik betoppan. vasárnapi Hírek, 2013. április 28. https://www.vasarnapihirek.hu/fokusz/amikor_a_jobbik_betoppan (2015.08.01.)

Dupcsik Csaba (2009): A magyarországi cigányság története. Történelem a cigánykutatások tükrében, 1890-2008 Budapest, 2009, Osiris.

Kertesi Gábor – Kézdi Gábor (2012): A roma és nem roma tanulók teszteredményei közti különbségekről és e különbségek okairól. Budapesti Munkagazdaságtani Füzetek BWP 2012/5.

Kozma Judit (2003): A szegénység pszichológiai vonatkozásai. *Esély*, 2003, 2. sz., 15-30.o.

Kozma Judit (2001): Szociális diagnózis. *Esély*, 2001, 3.sz., 61-94.o.

Kozma Judit, Csoba Judit és Czibere Ibolya (2004): Helyi társadalmak, kirekesztettség és szociális ellátások. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen. <http://szociologiaszak.uni-miskolc.hu/segedanyagok/helyitarsad.pdf> (2015.08.15.)

Matkovich Ilona (2012): Mit írtak alá? Mohácsi Erzsébet jogvédő a szegregációs perekéről. Magyar Narancs, 2012. 14. sz.

Messing Vera - Molnár Emília (2008): „A roma gyerekek iskolai sikerességének korlátairól”. *Esély*, 4. sz. 77-93. o.

Miklósi Gábor (2009): Tíz stihlfűrészes közül csak egy cigány. http://index.hu/belfold/2009/02/16/tiz_stihlfureszes_kozul_csak_egy_cigany/ (2015.06.30.)

Neményi Mária (2007): ...igen, vannak cigányok (Identitás-változatok tizenéves roma gyerekek szülei körében). *Esély*, 2007. 4. szám, 3-52.

Virág Tünde (2000): Tereptapasztalatok a cigány gyerekek kisiskoláiban. *Beszélő*, 5. évfolyam 8. szám, 66-76.